

PASTEBĖK MANE

NEGALIAŲ TURINČIŲ ASMENŲ PAŽEIDŽIAMUMAS
PREKYBOS ŽMONĖMIS IR KITOKIO
IŠNAUDOJIMO BYLOSE

Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras, Augustė Maziukaitė

AUGUSTĖ MAZIUKAITĖ

Copyright VŠĮ Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras, 2023

PASTEBĖK MANE

NEGALIAŲ TURINČIŲ ASMENŲ
PAŽEIDŽIAMUMAS PREKYBOS ŽMONĖMIS
IR KITOKIO IŠNAUDOJIMO BYLOSE

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos
(LIBIS) portale ibiblioteka.lt
ISBN 978-609-96444-1-7

KOPŽI

2024, Kaunas

Fizinis ir psichinis asmens neliečiamumas - konstitucinė vertybė, kuri garantuojama teisinėmis priemonėmis. Nepaisant to, fizinė ir psichinė prievarta tebėra aktualus socialinis skaudulys. Prievarta prieš pažeidžiamiausias asmenis yra padidinto jautrumo klausimas, kuris rodo tikrąjį valstybės potencialą užtikrinti saugumo padėtį šalyje. Atliktu moksliniu tyrimu gilinamasi į teismų praktiką, konkrečiai, prekybos žmonėmis ir išnaudojimo prieš negalią turinčius asmenis bylose. Atskleidžiami ne tik teisminiai argumentai, bet ir kaltinamųjų bei aukų psichologiniai portretai, rodantys, be kita ko, vyraujančius valstybės ir visuomenės požiūrio taškus į negalią turinčius žmones.

Dr. Juozas Valčiukas, Mykolo Romerio universiteto lektorius

Įvadas

Sudėtingame žmogaus teisių ir socialinio teisingumo kraštovaizdyje negalią turinčių asmenų pažeidžiamumas prekybai žmonėmis ir įvairioms išnaudojimo formoms tapo itin aktualus. Prekyba žmonėmis ir išnaudojimas tampa ne tik įmanomas, bet ir tragiškai paplitęs.

„Nusikaltimo „prekyba žmonėmis“ pavadinimas yra neįprastas, nes prekė yra ne daiktas, kuris neturi valios, proto, jausmų, bet žmogus, kuris tampa nusikalstamo pasaulio subjektu (prekeiviu) sandorio objektu“ (Kaminskaitė G., 2023 m.). Išnaudojimas yra daugialypė sąvoka, apimanti įvairias nesąžiningo asmenų, grupių ar išteklių panaudojimo asmeninei naudai formas, dažnai kenkiant išnaudojamai šaliai. Tai apima galios, kontrolės ar manipuliavimo naudojimą, siekiant gauti naudos iš kitų, paprastai be jų sutikimo arba veikiant prieš asmenų valią. Tai gali pasireikšti darbo išnaudojimu, ekonomine nelygybe, seksualine prievarta ir įvairiais kitais kontekstais, kai viena šalis gauna naudos kitos sąskaita, dažnai keldama etinių, teisiųjų ir moralinių rūpesčių.

Asmenys su negalia dėl jiems būdingo pažeidžiamumo tampa pagrindiniais prekiautojų žmonėmis ir išnaudotojų taikiniais. Geresnių gyvenimo sąlygų, įsidarbinimo galimybių, romantinių santykių ar priežiūros pažadas gali lengvai įvilioti tuos, kurie dažnu atveju nesuvokia esamos situacijos ar kylančių pasekmių.

Žinoma, sprendžiant psichikos negalią turinčių asmenų pažeidžiamumą prekybos žmonėmis ir kitokio išnaudojimo atvejais, svarbu atpažinti konkrečius iššūkius, su kuriais jie susiduria. Psichikos negalia apima įvairias formas, tokias kaip intelekto negalia, psichikos sutrikimai ir pažinimo sutrikimai. Tokiais atvejais asmenys gali patirti pažinimo apribojimus, emocinius iššūkius arba sunkumus suprasti ir apdoroti informaciją.

Šie pažeidžiamumai gali žymiai padidinti išnaudojimo riziką. Asmenys, turintys psichikos negalią, gali turėti ribotus gebėjimus priimti pagrįstus sprendimus, ypač didelio spaudimo, manipuliacijos ar prievartos situacijose. Jiems gali būti sunku atpažinti išnaudojimo požymius arba kreiptis pagalbos.

Išnaudotojai ir prekeiviai žmonėmis gali taikytis būtent į psichikos negalią turinčius asmenis dėl jų nesugebėjimo atsispirti arba pranešti apie piktnaudžiavimą. Tai gali pasireikšti įvairiomis formomis, įskaitant priverstinį darbą, finansinį išnaudojimą, seksualinę prievartą. Be to, visuomenės stigma ir psichikos negalią turinčių asmenų diskriminacija sustiprina jų pažeidžiamumą. Jie susiduria su izoliacija, priegigos prie tinkamos sveikatos priežiūros ir paramos stoka, taip pat švietimo ir įsidarbinimo galimybių trūkumu. Ši socialinė atskirtis gali dar labiau apriboti jų galimybes apsisaugoti nuo išnaudojimo.

Šio mokslinio tyrimo aktualumas pasireiškia dėl kelių itin svarbių priežasčių. Visų pirma, jame gilinamasi į esmines žmogaus teisių problemas. Jame pabrėžiama, kad visi asmenys, nepaisant jų gebėjimų, turi pagrindines teises, kurios nusipelno apsaugos ir pagarbos. Tai puikiai dera su mūsų įsipareigojimu palaikyti žmogaus teises kaip pagrindinę vertybę. Visuomenės supratimas apie unikalius iššūkius, su kuriais susiduria neįgalieji, yra moralinė būtinybė. Ši tema pabrėžia mūsų atsidasavimą užtikrinti, kad niekas nebūtų paliktas nuošalyje, kai siekiame teisingumo.

Praktiškai tyrimai padeda didinti visuomenės, politikos veikėjų ir suinteresuotų šalių informuotumą apie padidėjusią riziką, su kuria susiduria negalią turintys asmenys. Tai taip pat suteikia galių šiems asmenims ir jų šeimoms suteikiant žinių apie jų teises ir riziką, su kuria jie gali susidurti. Šis įgalinimas yra gyvybiškai svarbus padedant jiems apsisaugoti, o prireikus kreiptis pagalbos.

Metodika

Šiandieniniame tarpusavyje susijusiame ir globalizuotame pasaulyje prekybos žmonėmis ir įvairių išnaudojimo formų problema tebėra rimta problema. Pažeidžiamos gyventojų grupės, pavyzdžiui, neįgalieji, yra ypač jautrūs šiems baisiems nusikaltimams. Suprasti sudėtingą dinamiką, dėl kurios asmenys su negalia tampa labiau pažeidžiami išnaudojimo, yra esminis žingsnis kuriant veiksmingas prevencijos ir intervencijos strategijas. Siekiant išanalizuoti negalią turinčių asmenų pažeidžiamumą prekybos žmonėmis ir išnaudojimo bylose buvo atlikta kritinė dokumentų analizė.

Šiame darbe naudojama kokybinė (interpretacinė) metodologija. „Kokybinis tyrimas yra skirtas interpretuoti ir išsamiai tyrinėti socialinius reiškinius ir problemas“ (Labanauskas L., 2019 m.). Šis metodas pasirinktas, kadangi buvo siekta išanalizuoti negalią turinčių asmenų pažeidžiamumą.

Tyrimo strategija. Tyrimo tikslui pasiekti buvo taikomas kompleksinis požiūris, apimantis tiek mokslinės literatūros analizę, tiek kritinę dokumentų analizę. Ši dviguba strategija padėjo surinkti daugiau informacijos apie plačiai paplitusią problemą, kai negalią turintys asmenys tampa prekybos žmonėmis ir išnaudojimo aukomis. Šiame tyrime buvo nuspręsta teikti pirmenybę atvejų duomenų analizei, daugiausia dėmesio skiriant konkreitiems atvejams. Konkrečiai, šiame tyrime gilinamasi į baudžiamąsias bylas, susijusias su prekyba žmonėmis ir kitokiu išnaudojimu prieš negalią turinčius asmenis.

Duomenų rinkimo metodas. Pagrindinis duomenų rinkimo metodas šiame tyrime yra kritinė dokumentų analizė. Konkrečiai, šiame tyrime pagrindinis dėmesys skiriamas 2018–2023 m. iškeltoms baudžiamosioms byloms, susijusioms su prekyba žmonėmis ir neįgalių asmenų išnaudojimu, nustatymui ir analizei. Šis metodas pasirinktas dėl jo, kaip vieno iš informatyviausių duomenų rinkimo būdų, reputacijos. Be to, tai suteikia galimybę labiau įsigilinti į temą, padedant visapusiškiau suprasti sudėtingą reiškinį, susijusį su prekyba žmonėmis ir žmonių su negalia išnaudojimu.

Duomenų rinkimo proceso aprašymas. Prieš atliekant tyrimą, buvo

atsitiktine tvarka atrinktos baudžiamosios bylos. Tyrimo metu išnagrinėtas baudžiamąsias bylas nagrinėjo Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras (toliau – KOPŽI). Atliekant profesinę praktiką KOPŽI (rugpjūčio 14 d. – rugsėjo 8 d.), su centro vadove nusprendėme, kad atliksiu tyrimą dėl negalią turinčių asmenų pažeidžiamumo prekybos žmonėmis ir išnaudojimo situacijose. Bylos buvo skaitomos nuo rugpjūčio 16 d. iki rugpjūčio 24 d.

Imtis ir atrankos principai. Tyrimo metu buvo išanalizuota dešimt baudžiamųjų bylų, iškeltų dėl prekybos žmonėmis ar kitokio išnaudojimo, kurių aukos buvo žmonės, turintys negalią. Iš šių baudžiamųjų bylų buvo devyni įsiteisinę nuosprendžiai ir vienas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą. Šiame darbe baudžiamosios bylos atrinktos atsitiktine tvarka.

Prieš atsirenkant baudžiamąsias bylas buvo numatyti keli bendri atrankos kriterijai:

Aukos, turinčios negalią;

Nuteistieji kaltinami dėl prekybos žmonėmis ar kitokio išnaudojimo nusikaltimų.

Duomenų analizės metodai. Dokumentų studijavimo metu gautų duomenų analizei atlikti buvo pasirinktas turinio analizės metodas. Turinio analizė atlikta „rankiniu būdu“, t. y., buvo skaitomos baudžiamosios bylos ir fiksuojami analizės vienetai, susiję su tyrimo tema.

Etikos principai. Dirbant su baudžiamosiomis bylomis buvo užpildytas duomenų apsaugos prašymas, kuriuo įsipareigojama laikytis bendrojo duomenų apsaugos reglamento. Prašymas pildytas Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centre (KOPŽI). Atliekant rezultatų aptarimą, laikantis priimtų etinių principų, nusikaltimų aukos, kaltinamieji ir nusikaltimų specifika minima tik apibendrintai, taip apsaugant nusikaltimų aukų ir kaltinamųjų privatumą.

Aukų pažeidžiamumas – rojus prekeiviams žmonėmis

Aukų pažeidžiamumas daro jas prekeivių žmonėmis ir išnaudojimo taikiniai. Prekeiviai žmonėmis dažnai vilioja pažeidžiamoje padėtyje esančius asmenis, pvz., patiriančius skurdą, išsilavinimo stoką ar negalią turinčius asmenis.

Prekeiviai žmonėmis išnaudoja aukų pažeidžiamumą, kad suviliotų, manipuliuotų ir verbuotų jas į išnaudojimo situacijas, įskaitant priverstinį darbą, seksualinę prievartą ir kitas šiuolaikinės vergovės formas. Jie naudoja tokias taktikas kaip klaidingi pažadai įdARBinti, geresnės gyvenimo sąlygos ar romantiniai santykiai, kad apgautų ir įgytų aukų pasitikėjimą.

Prekyba žmonėmis ir išnaudojimas neįgaliųjų kontekste yra susijęs su padidėjusiu jų pažeidžiamumu dėl prievartos ir manipuliacijų taktikos, dėl riboto mobilumo, bendravimo įgūdžių stokos ir priklausomybės nuo globėjų. Šiems asmenims gresia didesnė priverstinio darbo, seksualinio išnaudojimo ir kitokio pobūdžio prievartos rizika, kurią dažnai organizuoja prekeiviai žmonėmis ir išnaudotojai.

Prekyba žmonėmis ir išnaudojimas neproporcingai paveikia žmones su negalia dėl padidėjusio jų pažeidžiamumo. Deja, nemaža dalis šių aukų negauna tinkamos paramos ar pagalbos iš šalies. Tai dažnai yra visuomenės diskriminacijos, netinkamos infrastruktūros ir nesuvokimo apie unikalios neįgaliųjų poreikius rezultatas.

Be to, daugelis negalią turinčių aukų lieka nenustatytos, o tai dar labiau padidina jų pažeidžiamumą. Nediagnozuota negalia gali likti nepastebėta, todėl aukos tampa labiau priklausomos nuo prekeivių žmonėmis ir išnaudotojų. Be to, nusikaltėliai gali išnaudoti aukų negalias, toliau jas kontroliuoti ir manipuliuoti, nes aukos dažnai bijo atskleisti savo padėtį dėl stigmos ir gėdos.

Tyrimo metu buvo išanalizuota 10 bylų, kuriose nuteistieji buvo kaltinami įvairiais žmogaus teisių pažeidimais prieš neįgaliuosius. Pusę tiriamų bylų (5 iš 10) buvo siejamos su LR BK 147 str. (prekyba žmonėmis). 3 byla: „*Abu kaltinamieji veikdami bendrininkų grupe, pasinaudodami nukentėjusiojo pažeidžiamumu bei įgytu priklausomumu dėl: jauno amžiaus, lengvo protinio atsilikimo, pastarojo*

*sunkios materialinės padėties, nes vienintelis šio asmens pajamų šaltinis buvo socialinė stipendija už mokslus, šio asmens neturėjimu gyvenamosios vietos išskyrus tą, kurią suteikė šios bylos kaltinamieji: asmens neturėjimu asmens dokumento (LR piliečio paso) bei mokėjimo dokumento (banko kortelės), kurios kaltinamasis paėmė iš nukentėjusiojo, kaltinamieji bendrais veiksmais, nesudarius jokios darbo sutarties, neteisėtai ir neatlygintinai vertė nukentėjusįjį dirbti ūkio darbus jų namuose.“ 5 byla: „*Per susirašinėjimo ir pokalbio programą „Messenger“ susipažino su nukentėjusiaja bei užmezgęs su ja bendravimą, pasinaudodamas jos pažeidžiamumu – lengvu protiniu atsilikimu, socialinių įgūdžių stoka, silpno socialinio suvokimo vertinimo ir orientavimosi gebėjimu, piktnaudžiaudamas įgytu jos pasitikėjimu, siekdamas išnaudoti nukentėjusiąją savo seksualiniai aistrai tenkinti, už susitikimą, kad ši teiks asmenims įvairaus pobūdžio seksualines paslaugas, o jis tuo metu viską stebės vaizdo skambučiu per susirašinėjimo ir pokalbio programą „Messenger“, pažadėjo savo draugystę, taip paskatindamas bei nulemdamas nukentėjusiosios apsisprendimą duoti sutikimą, už pastarojo draugystę, teikti seksualines paslaugas stebint kaltinamajam, tokiu būdu užverbavo nukentėjusiąją. Po to, internetiniame tinklapyje patalpino skelbimus apie nukentėjusiąją, adresą, teikiamas seksualines paslaugas, kurios tuo metu iš šalies bus stebimos vaizdo fiksavimo priemonėmis.“ 8 byla: „*Kaltinamoji panaudodama apgaulę ir pasinaudodama nukentėjusiosios pažeidžiamumu, verbavo, gabeno ir pardavė žmogų, siekdama suteikti naudą kitam asmeniui, kuris faktiškai kontroliuotų nukentėjusįjį, žinodama ir siekdama, kad nukentėjusysis būtų išnaudojamas kitiems tikslams - fiktyviai santuokai.“ 9 byla: „<...> pasinaudodami nukentėjusiosios pažeidžiamumu, o būtent: lengvu protiniu atsilikimu, sunkia materialine ir socialine padėtimi, <...>, už piniginį atlygį, bendrais veiksmais pasiūlė sandorį – sudaryti fiktyvią santuoką su vienu iš kaltinamųjų tikslu šiam gauti LR pilietybę, už tai jai mokant kas mėnesį nuo santuokos sudarymo po 100 eur, taip paskatindami bei nulemdami nukentėjusiosios apsisprendimą.“ 10 byla: „*Kaltinamasis, pasinaudodamas nukentėjusiojo pažeidžiamumu dėl jam diagnozuoto lengvo protinio****

atsilikimo su elgesio sutrikimu, apgaule, melagingai žadėdamas gerai mokamą darbą, įkalbėjo jį taip užverbuodamas vykti į Prancūzijos Respubliką atitinkamai dirbti neva legalaus darbo statybose ir dirbti gerai mokamo darbo, o jam sutikus <...> išgabeno iš Lietuvos Respublikos į užsienį, ten jam paaiškino, kad legalaus darbo jie nedirbs, tačiau privalės vykdyti vagystes.“ Taigi, prekyba žmonėmis, pripažinta vienu baisiausių nusikaltimų žmoniškumui, yra ypač pavojinga, kai ji nukreipta į neįgalius asmenis. Nusikaltėliai išnaudoja jų pažeidžiamumą, dažnai palikdami juos nuolatinėse kančiose ir neįilties būsenoje.

Kalbant apie asmenų su negalia pažeidžiamumą prekybos žmonėmis ir kitokio išnaudojimo atvejais, vienas dažnai sutinkamas reikšmingas pažeidimas yra neteisėtas laisvės atėmimas. Šis neteisėtas veiksmas apima prievartinį asmenų suvaržymą prieš jų valią, atimant iš jų laisvę ir savarankiškumą. Asmenys su negalia yra ypač jautrūs tokiam išnaudojimui, nes dėl fizinių, pažintinių ar bendravimo sutrikimų jiems gali būti sunku apsiginti ar kreiptis pagalbos. 2 byla: *„Asmuo kaltinamas tuo, kad panaudodamas smurtą neteisėtai atėmė žmogui laisvę, nesant žmogaus pagrobimo kaip įkaitu požymių. Laikydamas nepilnametę nukentėjusiąją už rankos ir striukės, grasindamas peiliu ir užstodamas duris, dėl ko negalėjo išeiti iš namų ir buvo laikoma prieš jos valią. Kaltinamasis sukėlė aukai baimę, nesaugumą, nerimą, beviltiškumo jausmą, tuo neteisėtai atėmė nukentėjusiajai laisvę.“* Apibendrinant galima pasakyti, kad neteisėtas laisvės atėmimas yra šiurpi prekybos žmonėmis forma, kuri neproporcingai paveikia neįgalius asmenis dėl padidėjusio jų pažeidžiamumo. Šis žmogaus teisių pažeidimas, dėl kurio atimama jų laisvė ir balsas, pabrėžia, kad reikia skubiai imtis visapusiškų priemonių šiai pažeidžiamai grupei apsaugoti.

Tyrimo metu išryškėjo du dėmesio verti atvejai, susiję su kaltinamaisiais, kurie sukčiavimo veiksmais siekė pasipelnyti iš aukų. Asmenys su negalia yra labiau linkę patekti į situacijas, kurios susijusios su sukčiavimu dėl įvairių veiksnių, įskaitant ribotą prieigą prie informacijos, sumažėjusį gebėjimą atpažinti apgaulingus planus ir padidėjusią priklausomybę nuo kitų. 1 byla: *„Kaltinamieji, veik-*

dami vieninga tyčia, siekdami savo naudai apgaule įgyti svetimą turtą – kredito bendrovių pinigines išlaidas nukentėjusiojo vardu, piktnaudžiaudamas nukentėjusiojo pasitikėjimu ir psichikos sutrikimu, dėl kurio jis iš dalies suvokė atliekamų veiksmų pobūdį.“ „Kaltinamasis piktnaudžiaudamas nukentėjusiojo pasitikėjimu ir pasinaudodamas jo psichikos sutrikimu, dėl kurio jis nesuvokdamas atliekamų veiksmų pobūdžio ir pasekmių savo mobilaus ryšio telefone patvirtino Smart ID programėlės kodus, pakankamus finansinei operacijai inicijuoti.“ Ir 3 byla: *„Be to, kaltinamieji iš anksto susitarę, veikdami bendrininkų grupėje, turėdami tikslą apgaulės būdu pasisavinti nukentėjusiojo sąskaitoje esančius pinigus <...>, tuo tikslu pasinaudojo nukentėjusiojo pažeidžiamumu ir įgytu priklausomumu nuo kaltinamųjų, įtikino nukentėjusįjį, kad už iš jo sąskaitos išgrynintus pinigus bus perkamas automobilis bendriems poreikiams tenkinti.“* Šie atvejai pabrėžia nerimą keliančią tikrovę, kad neįgalieji yra labiau linkę patekti į sukčiavimo ir išnaudojimo spąstus, kaip rodo tyčiniai kaltinamųjų veiksmai siekiant išnaudoti aukų pažeidžiamumą. Piktnaudžiavimas pasitikėjimu, manipuliavimas psichikos sutrikimais ir pasinaudojimas priklausomybe nuo nusikaltėlių yra tokiais atvejais naudojama nerimą kelianti taktika.

Asmenys, ypač vaikai ir suaugusieji su negalia, dažnai atsiduria situacijose, kuriose yra padidėjęs seksualinio išnaudojimo pažeidžiamumas dėl savo socialinio bejėgiškumo jausmo. Šie pažeidžiami asmenys gali turėti sunkumų išreiškiant savo valią prieš galimus nusikaltėlius. Kai kuriais atvejais aukos gali nevisiškai suprasti išnaudojimo pobūdį dėl savo intelektualinių galimybių apribojimų, patirties stokos arba nepakankamų žinių apie tokius dalykus. 4 byla: *„<...> veikdami bendrininkų grupe, pasinaudojo nukentėjusiosios bejėgiška būkle dėl psichinės būklės – intelekto defekto, dėl kurio ji negalėjo pilnai suprasti su ja atliekamų veiksmų socialinės prasmės ir pobūdžio, panaudodami fizinį ir psichinį smurtą išžagino ir seksualiai prievartavo nukentėjusiąją, o būtent: turėdami tikslą išžaginti ir seksualiai prievartauti nukentėjusiąją, tyčia apgaule atviliojus ją butą, užrakinus buto duris ir neišleidžiant jos iš buto, jėga nurengiant ir nuverčiant ją ant lovos, laikant nukentėjusiosios rankas ir užspaudžiant burną,*

jie lytiškai santykiavo ir tenkino lytinę aistrą su nukentėjusiąją prieš jos valią, o kitiems bendrininkams lytiškai santykiaujant ir tenkinant lytinę aistrą su nukentėjusiaja prieš jos valią, laikė jos rankas.“ Be to, vienas iš kaltinamųjų filmuodamas savo telefonu nepilnamečių bendrininkų seksualinės prievartos veiksmus nukentėjusiosios atžvilgiu, pagamino pornografinio turinio audiovizualinį (garso ir vaizdo) įrašą, kuriame vaizduojamas vaikas.

Taip pat tyrime analizuota byla, kurioje nuteistas buvo kaltinamas dėl išžaginimo (LR BK 149 str.). 7 byla: „Nakvynės namuose, kaltinamasis pasikvietė nukentėjusiąją į jo kambarį atsigerti kavos. Nukentėjusiajai panorus išeiti, jis ją pakėlė, nunešė ir paguldė ant savo lovos, kur užgulęs ir prispaudęs savo kūnu gulinčią nukentėjusiąją, taip atimdamas pastarajai galimybę priešintis, numovė jos kelnes ir kelnaites bei jėga praskėtęs kojas ir per prievartą įvesdamas savo lytinį organą nukentėjusiajai į makštį, atliko lytinį aktą prieš nukentėjusiosios valią ir taip nukentėjusiąją išžagino bei tiesiogiai dėl šių nusikalstamų veikų įtakos surikdė nukentėjusiosios psichinę sveikatą, sukeldamas jai kitas reakcijas į stiprų stresą, kuris tiesioginiu priežastiniu ryšiu atsirado nuo jo nusikalstamų veikų, t. y. padarė nukentėjusiajai nesunkų sveikatos sutrikdymą, nes po nusikalstamų veiksmų nukentėjusiosios sveikata buvo sutrikdyta ilgiau kaip 10 dienų.“ Apibendrinant galima pasakyti, kad šioje byloje aprašyti siaubingi įvykiai pabrėžia sunkias seksualinio smurto pasekmes tiek dėl tiesioginės fizinės žalos, tiek dėl ilgalaikės psichologinės traumos. Kaltininko veiksmai, kaip nurodyta byloje, turėjo ilgalaikį žalingą poveikį nukentėjusiojo sveikatai ir gerovei.

Taigi, asmenų su negalia pažeidžiamumai prekybos žmonėmis ir kitokio išnaudojimo atvejais apima daugybę mums nerimą keliančių scenarijų. Emocinis manipuliavimas, fizinė prievarta ir izoliacija dažnai naudojami asmenų kontrolei ir išnaudojimui. Norint kovoti su šiomis įvairiapusiškoms prievartos formomis, reikalingas holistinis požiūris, apimantis teises priemones, paramos sistemas ir visuomenės informavimo kampanijas, siekiant užtikrinti neįgalųjų saugumą ir gerovę.

Aukų portretas: pažeidžiamumas dėl jų negalios

Pasaulis padarė didelę pažangą pripažindamas žmonių su negalia teises ir poreikius, siekdamas užtikrinti jų įtraukimą ir dalyvavimą visose gyvenimo srityse. Tačiau realybė išlieka ta, kad neįgalieji yra neproporcingai pažeidžiami dėl daugybės piktnaudžiavimo atvejų, o prekyba žmonėmis ir išnaudojimas yra ypač grėsmingas šio pažeidžiamumo reiškinys.

Negalios atpažinimas yra sudėtingas procesas, reikalaujantis jautrumo, sąmoningumo ir supratimo apie platų sutrikimų spektrą. Neįgalumas gali būti matomas, pavyzdžiui, judėjimo pagalbinės priemonės ar jutimo sutrikimai, tačiau jie taip pat gali būti nematomi, įskaitant psichikos ar lėtines sveikatos ligas. Liudytoja apie nukentėjusiąją (4 byla): „Nukentėjusioji iš bendravimo ir išvaizdos yra kaip galimai neįgali dėl raidos atsilikimo, t. y. jos mąstymas ir kalbos yra kaip mažo vaiko, nors yra vyresnė.“ Kaltinamasis apie nukentėjusiąją (10 byla): „Nukentėjusysis visą laiką atrodė kaip neadekvatus, nesigaudė net kokioje šalyje jie buvo, jiems pajuokavus, kad buvo Rusijoje ar Amerikoje, matėsi, kad jis taip ir galvojo.“ Nukentėjusiosios sesuo apie ją (5 byla): „Bendraudant su seserimi matosi, kad tai yra žmogus su negalia, kalbėti su ja buvo sunku“, mama: „<...> parodė, kad jos dukra yra lengvai prikalbama, patikli, ypatingai jausmų srityje, kadangi ji turi lengvą protinį atsilikimą, kuris iš šalies nėra matomas“, kaltinamasis apie nukentėjusiąją: „Nukentėjusioji kaltinamajam nepasakojo apie savo sveikatos problemas ir jos elgesyje ar bendravime nieko keisto nepastebėjo.“ Šie atvejai pabrėžia, kaip svarbu suprasti ir prisitaikyti prie įvairių negalių, kurios ne visada gali būti pastebimos iš šalies. Psichikos negalios samprata yra esminis aspektas siekiant suprasti asmenų pažeidžiamumą prekybai žmonėmis ir įvairioms išnaudojimo formoms. Asmenys, turintys psichikos negalią, dažnai susiduria su unikaliais iššūkiais ir kliūtimis, dėl kurių jie gali būti išnaudojami. „<...> tai atspindi, jog tiriamojo intelektiniai gebėjimai yra nežymios protinės negalios ribose. Tai atspindi, jog tiriamojo bendruose protiniuose gebėjimuose dominuoja prastos bendrosios žinios, prastesnis nei daugumos bendraamžių socialinis supratingumas, apsunktas

verbalinis bei neverbalinis samprotavimas. Todėl tiriamojo galimybės logiškai mąstyti, daryti adekvačias išvadas, gebėti remtis įgytu patyrimu yra nepakankamas. Dėl tokių kritiško mąstymo nebuvimo, asmenybinės – emocinės nebrandos tiriamasis yra lengviau pažeidžiamas, juo galima lengviau pasinaudoti, manipuliuoti, išnaudoti, daryti įtaką.“ (3 byla). VŠĮ „Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centro“ psychologės išvada apie nukentėjusiąją: „Nukentėjusioji registruota psichoneurologinėje įskaitoje, diagnozė F7a0 (lengvas protinis atsilikimas). Vertinant asmenybės ypatumus, stebima socialinių įgūdžių stoka ir ypač silpni socialinio suvokimo, vertinimo ir orientavimosi gebėjimai, kurie neleido jai atpažinti žmogaus, turinčio savanaudiškų kėslių, numatyti įvykių galimų pasekmių. Tokio pobūdžio situacijų, į kurias pateko nukentėjusioji, padarinių suvokimas yra tik dalinis, nes jos gebėjimas modeliuoti žmonių tarpusavio elgesio santykių fizines ir emocines pasekmes nėra funkcionalus ir pilnavertis. Emocinė nukentėjusiosios branda atitinka 8 metų vaiko lygį, ji lengvai pasiduoda kitų įtakai, todėl tokio tipo asmenybėmis labai lengva manipuliuoti bei išnaudoti.“ „Šios bylos kontekste pažymėtina, kad pasinaudojimas pažeidžiamumu – tai piktaivališkas pasiūlymas žmogui, kuris dėl sunkios padėties priverstas jį priimti. Tai situacija, kai nukentėjusysis neturi realaus ar jam priimtino pasirinkimo, kaip tik pasiduoti tam piktnaudžiavimui“ (5 byla). „Išdėstyty aplinkybių visuma patvirtina, jos nukentėjusioji nusikalstamos veikos padarymo metu buvo itin pažeidžiama, o kaltinamieji tai suvokė ir šiomis nukentėjusios savybėmis pasinaudojo, juolab, kad nustatytos aplinkybės leidžia teigti, jog nukentėjusioji kaltinamaisiais pasitikėjo. Be to, buvo pasinaudota jos lengvu protiniu atsilikimu, neįgalumu ir tai patvirtina teismo psichiatrijos – teismo psichologijos ekspertizės aktas“ (9 byla). Taigi, cituoti atvejai vaizdžiai iliustruoja lemiamą psichikos negalios vaidmenį formuojant pažeidžiamumą dėl prekybos žmonėmis ir išnaudojimo.

Negalia apima daugybę sąlygų, kurios gali turėti įtakos fiziniams, pažintiniams, jutiminiams ar emociniams žmogaus gebėjimams. Būtina pripažinti, kad negalios gali būti nuo gimimo arba įgytos

dėl nelaimingų atsitikimų, ligų ar kitų aplinkybių. „Nukentėjusiajai jos atžvilgiu nusikalstamos veikos darymo metu, taip pat šiuo metu yra konstatuojamas įgimtas intelektinės veikos defektas, t. y. lengvas protinis atsilikimas, elgesio sutrikimo nėra arba jis minimalus. Nukentėjusiosios psichologinis vystymasis yra sulėtėjęs nuo gimimo. Tiriamosios intelektiniai gebėjimai yra labai menki. Dėl tos priežasties jos mąstymas yra labai konkretus. Ji sunkiai nustato loginius ryšius, nenumato tolesnių įvykių, elgesio pasekmių“ (4 byla). „Efektyviau pasipriešinti įtariamojo veiksams nukentėjusioji negalėjo tiek dėl savo fizinių duomenų: įvykio metu svėrė 38 kg., balsas duslus, tylus nei ir šaukiant, tiek dėl jos žemų intelektinių gebėjimų, menkų problemų sprendimo įgūdžių, asmenybės bruožų, kaip polinkis pasiduoti įtakai, paklusti bei dėl tuometinių emocinių išgyvenimų (polinkis į savižudybę; po gimdymo atimta vaiko globa): įtariamojo smurto baimės, išgyvenamo streso ir bejėgiškumo, nesulaukiant aplinkinių pagalbos“ (7 byla).

Kodėl visuomenė nepaiso negalių vis dar lieka sudėtingas ir sunkus klausimas. Visuomenė dažnai stigmatizuoja ir diskriminuoja asmenis su negalia, įamžindama klaidingas nuomones, stereotipus ir šališkumą. „Nepasakyty, kad jis psichiškai atsilikęs, jis yra gudresnis už juos“ (3 byla). Pažeidžiami asmenys su negalia dažnai pasikliauja globėjais ar paramos tinklais savo kasdieniams poreikiams tenkinti. Dėl šios priklausomybės jie gali būti labiau linkę į išnaudojimą, nes jų globėjai gali būti prievartos kaltininkai arba skatintojai: „Jis neturėjo draugų ir jei atsirado žmonių, su kuriais jautėsi savas, jis galėjo atiduoti viską, ką turi. Nukentėjusysis yra iš tų vaikų, kuris dalinasi viskuo“ (3 byla).

Psichikos negalią turintys asmenys yra neproporcingai pažeidžiami prekybos žmonėmis ir kitų išnaudojimo formų dėl įvairių veiksnių, įskaitant bendravimo kliūtis, priklausomybę nuo globėjų, stigmatizaciją ir nepalankias ekonomines sąlygas. Siekiant pašalinti šiuos pažeidžiamumus, būtina, kad visuomenė, vyriausybės ir organizacijos dirbtų kartu, kad didintų informuotumą, teiktų prieinamas paslaugas, sustiprintų teisinę apsaugą, įgalintų psichikos negalią turinčius asmenis ir užtikrintų, kad specialistai būtų tinkamai apmokyti, kad

apsaugotų aukų teises ir gerovę.

Nuteistųjų charakteristika

Asmenys, nuteisti už prekybą žmonėmis ir išnaudojimą, gali pasižymėti įvairiomis savybėmis. Svarbu pažymėti, kad nėra vieno visiems prekiautojams ir išnaudotojams skirto profilio, tačiau atlikto tyrimo metu nustatyta keletas bendrų savybių ir bruožų tarp asmenų, nuteistų už šiuos nusikaltimus.

Prekybos žmonėmis ir kitokio išnaudojimo nuteistieji yra įvairių socialinių grupių, įskaitant skirtingą lytį, amžių, rasę ir socialinę ekonominę padėtį. Nėra vieno demografinio rodiklio, kuris apibūdintų visus prekeivius žmonėmis ir išnaudotojus, tačiau atlikto tyrimo metu mes matome, kad nagrinėtose bylose buvo nuteisti dvylika vyrų ir dvi moterys. Iš keturiolikos nuteistųjų buvo trys nepilnamečiai asmenys. Kai kurie nuteistieji turi ankstesnius teistumus, įskaitant nusikaltimus, susijusius su smurtu, narkotikais ar kita neteisėta veikla. Mūsų tiriamu atveju, teistumą yra turėję/turi aštuoni iš keturiolikos nuteistųjų.

Prekeiviai žmonėmis ir išnaudotojai dažnai taiko manipuliavimą, prievartą, psichologinį ir fizinį smurtą, klaidingus pažadus. Dažnu atveju jie nusitaiko į asmenis, kurie jau yra pažeidžiami dėl tokių veiksmų kaip skurdas, negalia ar priklausomybės problemos. Jie naudojami pažeidžiamumu, kad išlaikytų aukų kontrolę. „*Kaltinamasis įkalbėjo ją užsiimti lytiniais santykiais ir grasino nutraukti jų draugystę, jei ji to nedarys, o jų dviejų draugystė jai buvo labai svarbi. Ji buvo vieniša, jo niekada nemačiusi, o laikė labai svarbia draugyste*“ (5 byla). „*Atsisakyti važiuoti į kitas šalis vogti jis nebegalėjo, nes bijojo kaltinamojo, kuris važiuojant tuo pačiu autobusiuku grasino jį sumušti, jeigu jis nepaklus. Kelionės metu kaltinamasis buvo jį ir sumušęs.*“, „*Kaltinamasis jam grasino atsuktuvu išdurti akis, subadyti kitas kūno vietas ir kitaip susidoroti, jeigu jis nevogs ar per mažai išneš prekių*“ (10 byla).

Nors ir nėra universalios savybės, kai kurie prekeiviai žmonėmis ar

išnaudotojai gali turėti esminių psichologinių problemų arba asmenybės sutrikimų, kurie prisideda prie jų dalyvavimo šiuose nusikaltimuose. „*Nuteistajam nustatytos diagnozės: F70.1 lengvas protinis atsilikimas, reikšmingas elgesio sutrikimas, reikalaujantis dėmesio ar gydymo, F45.31 somatinė autonominė disfunkcija, širdies ir kraujagyslių sistema, F10.2 psichikos ir elgesio sutrikimai dėl alkoholio vartojimo, priklausomybės sindromas*“ (2 byla).

Kai kuriais atvejais aukos gali būti perkeliamos, kad nusikaltėliams išvengtų valdžios institucijų aptikimo arba izoliuotų aukas nuo savo paramos tinklų. Keisdami vietą, prekeiviai žmonėmis gali kontroliuoti aukas ir apsunkinti joms pagalbos paiešką. „*Kaltinamosios pasinaudodamos nukentėjusiosios socialiniu pažeidžiamumu ir priklausomumu, kad ji neturės kaip savarankiškai grįžti į Lietuvą, ir nesudarius fiktyvios santuokos jos negalės legaliai įdarbinti Jungtinėje Karalystėje, verbavo nukentėjusiąją, kad ši būtų išnaudojama kitoms paslaugoms – fiktyviai santuokai, siekdamas suteikti naudą asmeniui, kuris, būdamas trečios šalies piliečiu, po fiktyvios santuokos sudarymo gautų nuolatinį leidimą gyventi ES, o iki fiktyvios santuokos sudarymo faktiškai kontroliuotų nukentėjusiąją, t.y., pasinaudodamas jos finansiniu priklausomumu, dėl to, kad pastaroji neturės pinigų grįžti į Lietuvą, nemoka anglų kalbos, neturės kitos gyvenamosios vietos, išskyrus tą, kuri jai bus nurodyta, ribos jos judėjimo ir pasirinkimo laisvę*“ (8 byla).

Agresyvumas arba agresija gali būti viena iš kai kurių už prekybą žmonėmis ir kitų formų išnaudojimą nuteistų asmenų savybių, tačiau svarbu pabrėžti, kad ne visi prekeiviai šią savybę demonstruoja vienodai. „*Nuteistasis buvo paslaugus. Tačiau galėtų išskirti jo charakterio bruožą – agresyvumas. Kai kas nors jam pasako teisybę, jis ją neigia ir agresija pasireiškia žodžiais*“ (4 byla). Agresyvūs nusikaltėliai dažnai siekia įtvirtinti ir išlaikyti dominavimą prieš savo aukas. Jie gali naudoti agresyvų elgesį kaip priemonę kontroliuoti ir sustiprinti savo valdžią. Kaltinamieji siekia įbauginti aukas ir atgrasyti jas nuo pagalbos prašymo ar bandymo pabėgti. Galimo keršto baimė išlaiko aukas išnaudotojo kontrolėje. „*Kaltinamasis prieš jį smurtavo ne kartą, tačiau pagalbos nesikreipė, nes kaltinamasis*

teigė, kad turi pažįstamų policininkų ir bijojo, kad viską gali sužinoti, jeigu auka kreipsis pagalbos. Kaltinamoji yra sakiusi, kad jis niekur iš jų namų nepabėgs, nes ji galėtų paskambinti policijai ir jie jį pristatytų pas juos į namus“ (3 byla). Svarbu paminėti, kad ne visi prekeiviai žmonėmis ir išnaudotojai yra atvirai agresyvūs. Be to, vien agresyvumas neapibrėžia visos prekiautojo žmonėmis asmenybės ar motyvacijos.

Labai svarbu pripažinti, kad prekeiviai žmonėmis ir išnaudotojai veikia sudėtingoje ir nuolat besikeičiančioje aplinkoje. Teisėsaugos institucijos ir organizacijos, kovojančios su prekyba žmonėmis, uoliai stengiasi nustatyti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn prekeivius žmonėmis, tačiau tai tebėra sudėtinga užduotis dėl dalyvaujančių asmenų įvairovės ir slapto šių operacijų pobūdžio.

Pamirštas teisingumas: bylos, kurios nepasiekė teismo salės

Sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl seksualinio išnaudojimo prieš asmenį su negalia yra labai svarbus tiek teisingumo, tiek socialinės įtraukties sferoje. Ši sudėtinga ir labai opi problema išryškina iššūkius, su kuriais susiduriame mūsų teisinėse sistemose, kai kalbame apie bylas, susijusias su pažeidžiamais asmenimis.

Seksualinis išnaudojimas prieš bet ką yra šiurkštus žmogaus teisių pažeidimas ir nusikaltimas, reikalaujantis kruopštaus tyrimo ir patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Kai auka yra neįgalus asmuo, situacija tampa dar sudėtingesnė, nes dažnai atsiranda papildomų pažeidžiamumo sluoksnių ir galimų kliūčių teisingumui.

Daugumoje jurisdikcijų sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą reglamentuoja teisinės bazės, nubrėžiančios konkrečius kriterijus ir procedūras. Šios sistemos sukurtos siekiant užtikrinti, kad tyrimai būtų atliekami sąžiningai ir nešališkai. Atsisakymas pradėti tyrimą dažnai priklauso nuo to, ar turimi įrodymai ir informacija atitinka teisinius reikalavimus, kad būtų galima tęsti.

Pasigilinkime į sudėtingą iššūkių voratinklį, susijusį su atsisakymu pradėti ikiteisminius tyrimus bylose, susijusiose su seksualiniu išnaudojimu prieš neįgaliuosius per konkretų incidentą (6 byla). Pareiškime buvo prašoma nubausti pareiškimą pateikusios moters vyrą už tai, kad pasinaudodamas asmens bejėgiškumu, apie 20 metų lytiškai išnaudojo jos neveiksnią dukrą. *„Pranešimą pateikusi moteris pareiškė, kad jos dukra turi psichinę negalią. Vyro buvo seksualiai išnaudojama. Vieną vakarą dukra pasakė, kad vyras taip elgiasi su ja, kai jos nebūna namuose. Tai tęsiasi eilę metų. Ji kreipėsi į policiją, policininkams atvykus jie bendravo tik su jos dukra, kuri neatsako už savo veiksmus ir nelabai suvokia, o iš jos pareiškimo niekas nepaėmė, tik pasakė, kad pokalbis bus įrašomas, nors ji yra už savo dukrą atsakinga ir yra teismo nutarimu pripažinta jos globėja.“* Buvo atėjusi kaimynė į svečius pas pranešėją ir pasakė, kad pas ją buvo užsukusi jos dukra ir pasakė, kad yra nėščia. Kaimynė iškart pareiškė, kaip ji gali būti nėščia, jeigu ji neišeina iš namų. Dukra atsakė, kad ji yra su mamos vyru. Po šio įvykio, mamai kilo įtarimų ir pradėjo leisti daugiau laiko su dukra. Ji savo dukrą patalpino į užimtumo centrą, tuo metu iš savo vyro sulaukė didelių priekaištų, kokias ji mama, kaip elgiasi su dukra, ką žmonės pasakys. Kai įvyko žodinis konfliktas su vyru, jis tarė „Tavo dukra yra „kurva“, gražiai pasakoja, tai papasakos viską ir tau.“ Keletos dienų bėgyje, mama dukros paklausė kodėl jos vyras taip negražiai atsiliepia apie ją. Ji jai atsakė „Jis pats yra „kurvininkas“ ir pats prie jos visada lenda, kai mamos nėra namuose.“ „Taip pat dukra paaiškino, kad vyrui yra sakiusi, kad bijo mamos, bet jis atsakė, kad visi taip daro, o mama negrįš. Ji tada jos klausė, ar naudoja apsaugos priemones, dukra pasakė, kad ne. Ji tada pasakė, kad gali nėščia patapti, ir paklausė ar vyras nuleidžia spermą į vidų. Ji atsakė, kad ant šono. Dukra apie tai kalbėjo labai nedrąsiai, bijodama.“ Po šio pokalbio ji suprato, kad jos vyras išnaudoja lytiškai jos neįgalią dukrą. Po šio įvykio ji pradėjo atsiminti visokius dalykus, kurie, jos manymu parodo, kad jos vyras jau senai lytiškai santykiauja su jos dukra. Ji prisiminė, kad vyras ją paimdavo pasivažinėti su „fūra“, todėl dukros pasiklausė, ar ir ten vykdavo tokie dalykai, ji tada tik linktelėjo galva pritardama. Moter-

is prisiminė daugiau tokių įvykių, kurie yra nutikę jų namuose. Vienas jai ryškiausių prisiminimų yra tada, kai jį užtiko dukros kambaryje glamonėjant dukros krūtinę. Jo paklausus kas čia vyksta, jis atsakė, kad jai tai patinka. „Moteris teigia, kad ji pilnai įsitikinusi, kad jos vyras išnaudojo seksualiai jos neįgalią dukrą. Ji mano, kad gal prievarta ir nebuvo naudota, tačiau ji yra protiškai neįgali ir nesuvokia, ką daro. Vyras naudojosi jos dukros bejėgiškumu, nes ji nėra sveiko proto ir nesupranta savo veiksmų.“

Šio tyrimo metu buvo apklausta nukentėjusiosios sesuo: „Įėjusi į gyvenamojo namo kambarį, prie jos iš karto priėjo sesuo ir apkabino. Iš karto paklausė kas nutiko. Jai tai pasirodė keista, kadangi sesuo taip retai elgiasi. Į jos užduotą klausimą sesuo atsakė – nieko. Bet iš jos akių, ji jai pasirodė tarsi būtų verkusi. Kai sužinojo apie šį įvykį, pradėjusi galvoti, prisiminė, kad maždaug prieš 10 ar daugiau metų būnant pas mamą kaime, matė, kaip mamos vyras neblaivus čiupinėjo sesers krūtis.“

Apklaustos metu, nukentėjusioji pasakojo: „Bijo teismo, nenori, kad viskas priėtų iki teismo, todėl nenori pasakoti.“, „Ji mylėjosi su mamos vyru. Pasimylėti siūlydavo vyras, sakydavo jai, kad ji nesipaskotų mamai. Ji bijojo, kad mama nesužinotų. Jis jai nieko nežadėjo, dovanų nedavė. Kodėl sutikdavo pasimylėti nežino. Viskas būdavo jų namuose.“, „Kai gyvendavo kaime, kai mamos nebūdavo namuose, jis iškart ateidavo pas ją į kambarį. Jos kambarys nerakinamas. Dar būdavo, kai jis norėjo su ja mylėtis, ji jam sakydavo, kad taip negalima elgtis, bet jis jos neklausė. Jam ji tai sakė, nes jis yra mamos vyras.“ Aukos nenoras teikti informaciją atspindi jos nedrąsumą ir baimę dėl viso teismo proceso, pasiekiančio teismo salę. Ši dvejonė gali kilti iš baimės pakartotinai traumuoti, nerimauti dėl savo patikimumo arba emocinių nuostolių, susijusių su traumuojančių išgyvenimų pasakojimu.

„Tarnybiniame pranešime nurodyta, kad tyrimo metu buvo nuvykta į <...> neįgalių žmonių užimtumo centrą, kur vyko nukentėjusiosios apklausa. Apklausiai buvo duota patalpa, kurioje ji jautėsi gerai. Pradžioje su nukentėjusiaja buvo organizuotas pokalbis, išaiškinta, dėl ko vyksta tyrimas ir dėl kokių aplinkybių vyks jos apklausa.“

Jos elgesys visos apklaustos metu buvo normalus. Tačiau ji dažnai kartojo: „Nenoriu, kad kaltinamajam vyktų teismas, tegul išeina iš mūsų namų, gyvena kur nori.“ Dažnai kartojo, kad bijo savo motinos, kad mama gali sužinoti daugiau, kad mama nori, kad jis išeitų iš jų namų, nes tada jis „nelys prie jos“. Pokalbio ir apklaustos metu nukentėjusioji nors negalėjo atskirti laiko tarpų, tačiau nuosekliai pasakojo faktus. Prieš apklausą buvo prašoma perskaityti teisių ir pareigų išaiškinimo protokolą ir ji garsiai jį perskaitė.“ Remiantis Žmogaus teisių stebėjimo instituto išleistu praktiniu vadovu „Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais“, galime teigti, kad įprastai šios išorinės aplinkybės neigiamai gali paveikti nukentėjusiojo, esančio distreso būsenoje, savijautą ir gebėjimą duoti parodymus ar kitaip bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais:

- neįprasta aplinka (šiuo atveju apklausa vyko užimtumo centre, kurioje ji leido laiką);
- per daug žmonių ar pokalbių (centre esantys žmonės matė, kad ją vedasi į uždara patalpą, klausinėjo darbuotojų, koku tikslu atėjo uniformuoti pareigūnai, pas ką ir kodėl, taip sukeldami nukentėjusiajai stresinę būseną);
- per daug sudėtingos informacijos vienu metu ir prašymas susikaupus ką nors daryti – skaityti, rašyti ar kalbėti (buvo aiškinama, dėl ko vyksta tyrimas ir dėl kokių aplinkybių vyks jos apklausa, prieš apklausą buvo prašoma perskaityti teisių ir pareigų išaiškinimo protokolą);
- kontrolės jausmo praradimas, negalėjimas priimti asmeninių sprendimų (už nukentėjusiąją buvo teismo pripažintas atsakingas asmuo – mama, kuriai buvo uždrausta dalyvauti vykstančioje apklausoje. „Nukentėjusioji neatsako už savo veiksmus ir jų nelabai supranta“).
- nerimas, kad bus paviešinta asmeninė psichikos sutrikimų istorija.

Pakartotinis aukos pareiškimas, kad nenori, kad kaltinamasis dalyvautų teisme, ir ragina jį palikti savo namus, rodo nenorą imtis teisių veiksmų. Nors svarbu gerbti aukos norus ir savarankiškumą, pareigūnai turėtų užtikrinti, kad auka visapusiškai suprastų savo teises

ir galimybes, įskaitant teisę pranešti ir imtis teisinių veiksmų. Aukos baimė dėl motinos reakcijos ir jos įsitikinimas, kad jos motina norėjo, kad kaltinamasis paliktų namus, gali rodyti galimą prievartą ar netinkamą įtaką namų ūkyje. Pareigūnai turėtų būti atidūs prievartos ar baimės požymiams ir imtis atitinkamų priemonių aukos saugumui ir gerovei užtikrinti. Taigi, galima teigti, kad išorinių aplinkybių, kurios neigiamai veikia aukos savijautą ir gebėjimą bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais nelaimės būsenoje, yra daug ir jos yra tarpusavyje susijusios.

*„Informacijos patikslinimo metu surinkti duomenys rodo, kad nukentėjusioji metus laiko buvo ištekėjusi, be to turėjo draugą ir turėjo santykius su kitais vyriškiais, kas rodo, kad ji galėjo suvokti lytinių santykių prasmę ir jiems nesipriešino ir neišreiškė nesutikimo. Be to, motina žinojo apie dukros ankstesnius santykius ir jiems neprieštaravo. Nukentėjusioji, kuriai yra nustatytas vidutinis protinis atsilikimas, nurodė, kad turėjo lytinius santykius su kaltinamuoju savo noru, prievartos ar fizinio smurto jos atžvilgiu nebuvo naudota, iš įtariamojo dovanų ar grasinimų negavo, pirmi lytiniai santykiai su juo galėjo įvykti jai būnant 26 metų amžiaus. Iš liudytojų parodymų matyti, kad nukentėjusiosios seksualinis švietimas apima žinias apie moralines vertybes, draugystę, lytinius santykius. Liudytojų parodymuose negauta duomenų apie tai, kad lytiniai santykiai tarp nukentėjusiosios ir įtariamojo buvo prievartiniai, būtų naudojami veiksmai jos valiai palaužti ar pasipriešinimui įveikti. Taip pat nėra jokių duomenų, kad įtariamasis kokiu nors būdu pažeidė nukentėjusiosios apsisprendimą vienaip ar kitaip seksualiai elgtis, nebuvo privertimo lytiškai santykiauti ar išžaginimo požymių, nesinaudojo jos psichine būkle. **Nėra objektyvių duomenų, kad nukentėjusiajai būtų padaryta žala, nes net ir asmenys turintys psichikos sutrikimų, turi teisę į fizinių poreikių patenkinimą, t. y. lytinius santykius.** Todėl darytina išvada, kad informacijos patikslinimo metu negauta jokių duomenų, jog nukentėjusiosios atžvilgiu būtų įvykdyta nusikalstama veika turinti nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimo požymį, baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamąjį pro-*

ceso kodekso 168 str., 3 str. 1 d. 1 p..” „Nėra objektyvių duomenų, kad nukentėjusiajai būtų padaryta žala, nes net ir asmenys, turintys psichikos sutrikimų, turi teisę į fizinių poreikių patenkinimą, t. y. lytinius santykius?” Taip, psichikos sutrikimų turintys asmenys, kaip ir visi kiti, turi prigimtine teisę užsiimti seksualiniais santykiais. Tačiau labai svarbu į šį klausimą žiūrėti jautriai ir atsargiai, atsižvelgiant į galimus pažeidžiamumus, kurie gali kilti dėl jų psichinės sveikatos būklės.

Nors asmenys, turintys psichikos sutrikimų, turi tokias pačias pagrindines žmogaus teises kaip ir bet kuris kitas, jų gebėjimas duoti aiškų ir savanorišką sutikimą gali būti pažeistas. Svarbu pripažinti, kad psichikos sutrikimų sunkumas ir poveikis gali labai skirtis tarp asmenų. Kai kuriais atvejais asmuo gali ribotai suprasti seksualinių santykių pasekmes arba negali duoti aiškaus sutikimo ar atsisakymo dėl savo būklės.

Bet kokio seksualinio susitikimo metu informuotas sutikimas yra labai svarbus. Tai reiškia, kad visos dalyvaujančios šalys turėtų visiškai suprasti ir noriai sutikti užsiimti seksualine veikla be jokios prievartos, manipuliavimo ar jėgos. Jeigu psichikos sutrikimų turintis asmuo dėl savo būklės negali duoti informuoto sutikimo, seksualinė veikla su juo be tinkamo sutikimo yra laikoma seksualine prievarta. Nukentėjusiosios pareiškimas apklausos metu, kur ji išreiškė nenorą ir aiškiai išsakė, kad nenori užsiimti seksualine veikla (*„Dar būdavo, kai jis norėjo su ja mylėtis, ji jam sakydavo, kad taip negalima elgtis, bet jis jos neklausė“*), rodo situaciją, kai nebuvo paisoma jos valios. Nors psichikos sutrikimų turintys žmonės turi teisę užsiimti seksualiniais santykiais, ši teisė priklauso nuo visų susijusių šalių informuoto ir savanoriško sutikimo. Aukų aiškiai išreikštų norų ir ribų nepaisymas yra šio sutikimo pažeidimas ir gali būti laikomas jų teisių pažeidimu.

Sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl seksualinio smurto prieš neįgalų asmenį yra sudėtingas dalykas, kurį įtakoja įvairūs teisiniai, visuomeniniai ir sisteminiai veiksniai. Labai svarbu, kad teisinės institucijos atidžiai išnagrinėtų visus įrodymus ir laikytųsi tinkamo proceso, kartu reaguodamos į unikalius iššūkius, su kuri-

ais susiduria asmenys su negalia, kad būtų užtikrintas teisingumas ir aukų apsauga. Pastangos spręsti šališkumą, pagerinti prieinamumą ir teikti paramą aukoms yra esminiai žingsniai siekiant visapusiškai spręsti šią problemą.

Išvados

Apibendrinant galima pasakyti, kad žmonių su negalia pažeidžiamumas prekybos žmonėmis ir įvairių išnaudojimo formų atžvilgiu yra itin svarbus žmogaus teisių ir socialinio teisingumo klausimas. Deja, prekyba žmonėmis ir išnaudojimas šiandieniniame pasaulyje paplito, o asmenys su negalia yra ypač jautrūs šiai klastingai veikiai.

Pati terminija „prekyba žmonėmis“ pabrėžia šio nusikaltimo sunkumą. Tai primena, kad turime reikalų su žmonėmis, asmenimis, turinčiais valią, protą ir emocijas, kuriuos nusikaltėliai tragiškai pavertė prekėmis. Išnaudojimas, kaip daugialypė sąvoka, apima platų spektrą neteis्यbių, padarytų siekiant asmeninės naudos. Nesvarbu, ar per išnaudojimą darbu, vagystes, elgetavimą, seksualinę prievartą ar kitas išnaudojimo formas, valdžia, kontrolė ir manipuliavimas yra naudojami siekiant išgauti naudą iš asmenų be jų sutikimo, todėl kyla rimtų etinių, teisinių ir moralinių problemų.

Žmonės su negalia dėl jiems būdingo pažeidžiamumo yra pagrindiniai taikiniai prekeiviams žmonėmis ir išnaudotojams, kurie vilioja juos pažadais dėl geresnių gyvenimo sąlygų, įsidarbinimo galimybių, santykių ar priežiūros. Tačiau sprendžiant psichikos negalią turinčių asmenų pažeidžiamumo problemą, kyla unikalių iššūkių, nes jie gali susidurti su pažinimo apribojimais, emociniais sunkumais ir informacijos suvokimo bei apdorojimo iššūkiais.

Seksualinis išnaudojimas yra rimtas žmogaus teisių pažeidimas, dėl kurio reikia griežto tyrimo ir nusikaltėlių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Tačiau, kai auka yra asmuo su negalia, situacija tampa eksponentiškai sudėtingesnė dėl ypatingo pažeidžiamumo ir galimų teisinių kliūčių, kurios gali iškilti. Šios temos sudėtingumą ypatinai aiškiai iliustruoja šešta byla, kurioje pareiškimu buvo ieškoma

teisingumo dėl ilgalaikės neįgalios dukters seksualinės prievartos, kurią vykdė mamos sugyventinis. Gilinantis į šios bylos subtilybes ir atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą, atsiskleidžia painus iššūkių voratinklis.

Sprendžiant šiuos iššūkius būtina pripažinti, kad teisingumo sistema turi prisitaikyti ir tobulėti, kad geriau apsaugotų visų asmenų, ypač labiausiai pažeidžiamų, teises ir orumą. Teisinės sistemos ir procedūros turėtų būti išnagrinėtos ir patobulintos, siekiant užtikrinti, kad jos atitiktų unikalius žmonių su negalia poreikius ir aplinkybes.

Be to, būtina, kad visa visuomenė toliau didintų sąmoningumą ir propagotų neįgaliųjų teises, ypač prekybos žmonėmis ir išnaudojimo atvejais. Tik visapusišku supratimu, teisinėmis reformomis ir nepajudinamu įsipareigojimu galime tikėtis užtikrinti, kad teisingumas vyrautų visiems, nepaisant jų gebėjimų, ir kad tokie atvejai, kaip aprašyta 6 byloje, taptų teigiamų pokyčių teisinėse sistemose katalizatoriumi.

N-18. Sukrečianti jaunųjų Lietuvos monstrų „puota“: per siaubingą egzekuciją – šokiruojantis brolių elgesys

Dainius Sinkevičius, 2023-06-30

Tai buvo tikra jaunųjų monstrų „puota“: trys jaunuoliai į namus įsiviliojo neseniai pilnametystės sulaukusią neįgalią merginą ir pasikeisdami ją prievartavo bei žagino. Ne po vieną kartą. O paskui, norėdami dar labiau pasityčioti, prievartinius veiksmus nufilmavo – tegul tai pamato ir kiti. Sunku patikėti, bet vienas šios sadistiškos orgijos dalyvių ir net organizatorių – seksualinę prievartą patyrusios merginos nepilnametis brolis.

„Po šio įvykio ji net bijojo kreiptis į policiją – ilgą laiką nediršo išeiti į gatvę, o jeigu ir išeidavo, iškart sutikdavo savo prievartautojus, kurie toliau iš jos tyčiojosi“, – prisipažino vieno nedidelio Lietuvos miestelio, kuriame gyveno ir nukentėjusioji neįgali mergina, gyventoja.

Būtent ji policijos pareigūnams pranešė apie sukrečiančias jaunųjų monstrų „linksmybes“ – nuo merginos išžaginimo buvo praėjęs jau beveik mėnuo.

„Ji niekam apie tai, kas įvyko, nepasakojo – tiesiog bijojo tų vaikinių, šie jai ne kartą gatvėje buvo užtvėrę kelią, ji jautė jų persekiojimą“, – pridūrė moteris.

To, ką patyrė mergina, kuriai nustatytas didelis nedarbingumo lygis iki senatvės pensijos, liudytoja niekam nelinkėtų – dėl patirtų siaubingų išgyvenimų ji buvo užsisklendusi savyje, net ir dabar, kai jau po šios sukrečiančios istorijos praėjo nemažai laiko, ji negali atsigauti. Tai per daug giliai pažeidė jos kraujuojančios širdies gelmes.

Šį skausmą dar labiau gilina faktas, kad seksualinę prievartą su savo draugais panaudojo jos brolis. Tas, kuris turėjo ją ginti net nuo mažiausių pavojų. Bet elgėsi priešingai – į draugiją pasikvietė bičiulius, tyčiodamasis prievartavo ir žagino, o paskui net prievarta laikė suspaudęs už rankų, kai ją prievartavo ir žagino kiti vaikinai. Vienas šių monstrų taip pat, kaip ir jos brolis, buvo nepilnametis.

„Prašiau jų mane paleisti, bet jie tik juokėsi, užspaudė mano burną, kad niekas negirdėtų mano pagalbos šaukimo“, – vėliau per apklausą, dalyvaujant psichologei, sunkiai rinkdama žodžius kalbėjo

nukentėjusioji.

Merginos neapgynė ir du kiti jos broliai – siaubingos egzekucijos metu jie taip pat buvo tame pačiame bute, tačiau vyresnysis jų brolis su savo draugais juos uždarė į kitą kambarį, o kad šie negalėtų išbėgti kviestis pagalbos, užrakino duris. Tačiau po šių siaubingų „linksmybių“ apie tai niekam nepasakojo – bijojo, kad „už per ilgą liežuvį“ patirs prievartą.

Neįtikėtina, bet seserį prievartavęs nepilnametis vėliau, lyg nieko nebūtų nutikę, jaunesniajam broliui gyrėsi, kaip „pasilinksmino“: „Ji nenorėjo, bet laikiau už rankų, paskui delnu užspaudžiau burną, kad nešauktų“.

Vargingoje šeimoje gyvenusi mergina apie tai, kas įvyko, nenorėjo prabilti ne tik dėl to, kad bijojo savo žagintojų, bet ir dėl psichinės sveikatos sutrikimų – ji net ėmė kaltinti save dėl to, kas jai nutiko. Ir tik tada, kai sulaukė psichologinės pagalbos, kai jai buvo paaiškinta, kad su ja taip niekas neturi teisės elgtis, o ji pati nėra kalta, priešingai – yra nukentėjusioji, mergina išdrįso papasakoti šiurpą keliančią istoriją.

„Ji labai buvo nedrąši, sunkiai rinko žodžius, atrodė, kad ją persekioja ne tik didžiulis gėdos, bet ir kaltės jausmas“, – vėliau prisipažino su nukentėjusiaja bendravę socialiniai darbuotojai.

Nors apie neįgalios merginos prievartavimą ir išžaginimą policijos pareigūnams buvo pranešta tik praėjus mėnesiui po įvykio, tyrėjai į šį pranešimą sureagavo rimtai – iš karto pradėjo ikiteisminį tyrimą ir ėmė nuodugniai aiškintis siaubingo įvykio aplinkybes. Bet tai nebuvo paprasta – nebaudžiami jautėsi prievartautojai kaip įmanydami bandė neigti kaltę, net tikino, jog nukentėjusioji dėl protinės negalios esą viską išsigalvoja. O paskui pareiškė, kad nieko čia baisaus neįvyko – juk ji pati norėjo. Ir esą net džiaugėsi, jog su keliais jaunais vyrais galėjo „pasilinksminti“.

Jie savo pozicijos nekeitė net ir tada, kai jau teisme susipažino su nukentėjusiosios parodymais, jos pasakojimus girdėjusių socialinių darbuotojų ir psichologų liudijimais bei sukrečiančiomis ekspertų išvadomis apie nukentėjusiosios patirtą psichologinę traumą.

Praėjus pusantro mėnesio po patirtos prievartos nukentėjusioji

mergina pas ikiteisminio tyrimo teisėją pasakojo, kad tądien brolis ją įkalbėjo eiti į tame pačiame miestelyje gyvenančio tėvo namus – siūlė išsimaudyti. Nieko blogo neįtarusi mergina sutiko. Kad gali grėsti pavojus, jai nekilo jokių minčių net ir tada, kai į šį butą atėjo brolio draugai – juk kartu buvo ir kiti broliai.

„Kai išsimaudžiau, norėjau išeiti į savo namus, bet manęs neišleido – brolis užrakino duris, o raktą pasiėmė, – pasakojo ji. – Kambaryje buvo du brolio draugai, taip pat mano du broliai, bet šiuos išvarė į virtuvę. O tada mano brolis su kitu jaunuoliu, kuriam tebuvo šešiolika metų, griebė man už rankų ir nutempė į lovą.“

Nukentėjusioji sakė, kad iš pradžių ją žagino kitas kambaryje buvęs vaikinai, tuo metu jos brolis laikė ranką, o nepilnametis ranka uždengė burną, kad ši nerėktų.

„Vėliau jie apsikeitė vietomis, vėl darė tą patį, po to – ir vėl“, – verkdamą siaubingą realybę atskleidė mergina.

Priešintis, nors ir bandė, jau nebuvo nei prasmės, nei jėgų – prievartautojai nesuteikė jokių galimybių jai ištrūkti. Bet vieno karto jiems nebuvo gana – vienas jų po orgijos atsisėdo ant fotelio ir žiūrėjo, kaip merginą prievartauja draugas.

„Aš pažiūrėsiu, gal vėl atsistos, nes daugiau nebegaliu“, – sakė jis mobiliojo ryšio telefone įjungęs vaizdo kamerą ir ją nukreipęs į žaginamą merginą.

„Brolis viską baigė paskutinis, tada jis pasakė, kad jau viskas, galiu rengtis“, – prisiminė nukentėjusioji, kuri tuo metu net nematė, jog buvo filmuojama.

Jos teigimu, tik tada iš virtuvės jis išleido savo jaunesnius brolius, atrakino buto duris ir jai taip pat leido išeiti iš namų.

Kaip tądien ir vėliau jautėsi išniekinta mergina, sunku net įsivaizduoti – užsidariusi namuose ji ėmė vengti kitų žmonių, o labiausiai savo brolio. Su savo mintimis ir skausmu viena likusi mergina vėliau bandė kabintis į gyvenimą, net surasdavo drąsos išeiti į gatvę nedideliame miestelyje, bet čia pat sutikdavo savo skriaudikus, o šie kaip įmanydami tyčiojosi iš jos.

Žinia, kad neįgali mergina patyrė siaubingą prievartą, netrukus pasklido po miestelį – ne visi tikėjo šiomis kalbomis, tačiau vėliau suprato,

jog klydo, nes išgirdo, kad visa tai, kas vyko merginos tėvo namuose, net buvo nufilmuota.

Viena miestelio gyventoja teisėsaugos pareigūnams prisipažino, kad vietos moterys kalbėjo, jog jauni vyrukai jai „kažką padarė“, o nukentėjusiosios močiutė vienai kaimynei net prisipažino, jog „viską žino“. Tik tylėjo. O dar kita moteris nutarė neįgalios merginos pasiklausti, kas vis dėlto nutiko.

„Klausinėju, kas buvo, bet ji tylėjo, nieko nesakė, paskui pradėjo verksti, vėl ėmiau ją kalbinti, tik tada ji prisipažino, kad ją visai prievartavo“, – siaubingą realybę atskleidė liudytoja.

Kad su draugais prievartavo ir žagino savo seserį, jos brolis prisipažino – pareigūnams nurodė, jog sesuo turi proto negalią, todėl daug ko nesupranta, manė, kad ir šįkart nieko nesupras.

„Mes visi kartu nutarėme ją pasikviesti ir kartu pasantykiauti, ši mintis kilo visiems kartu bendraujant“, – prisipažino jis. Tiesa, nepilnametis tikino, kad smurto prieš seserį nenaudojo, nors savo broliui, kurį buvo uždaręs virtuvėje, buvo pasakojęs priešingai.

Kad prieš merginą nenaudojo fizinio smurto bandė įteigti ir kiti du žagintojai – jie net nurodė, jog vaizdo įrašė, kurį padarė vienas prievartautojų, aiškiai matosi, kad niekas nelaiko merginos rankų, taip pat nėra užspaudęs burnos, vadinasi, tai buvo savanoriški lytiniai santykiai. O tas vaikinai, kuris filmavo prievartos veiksmus, pareiškė, kad jis išvis su tuo nesusijęs – vaizdo įrašė jis net nėra nufilmuotas.

Šį vaizdo įrašą pareigūnai surado vaikinų telefone – nufilmuotas prievartos scenas jis prieš tai buvo parodęs ne vienam savo bičiuliui, be to, jį buvo išsaugojęs vaizdo įrašų dalinimosi ir pokalbių programėlės „Snapchat“ galerijoje.

Už tai, kad prievartavo, žagino bei filmavo, kaip merginą prievartauja du nepilnamečiai, šis jau pilnametystės sulaukęs jaunas vyras buvo pasiūstas už grotų – teismas jam skyrė 5 metų laisvės atėmimo bausmę.

Tuo metu nukentėjusiosios nepilnametis brolis bei šio draugas, taip pat nepilnametis, įkalinimo išvengė – broliui skirta 3 metų laisvės atėmimo bausmė, jos vykdymą atidedant tam pačiam laikotarpiui, o draugui – 4 metų laisvės atėmimo bausmė, jos vykdymą atidedant 3

metams. Bausmės atidėjimo metu abu nuteistieji įpareigoti dalyvauti elgesio keitimo programoje bei naktimis būti namuose.

Iš visų trijų teismas nukentėjusiajai priteisė 15 tūkstančių eurų neturtinės žalos atlyginimą.

Teisėjai konstatavo, kad nuteistieji pasinaudojo nukentėjusios bejėgiška būkle dėl psichinės būklės, panaudodami fizinį ir psichinį smurtą, aktyviai pritardami vieni kitų veiksams, išžagino ir tenkino lytinę aistrą su nukentėjusiaja.

„Įvykio metu nukentėjusioji priešinosi nusikalstamiems nuteistųjų veiksams, prašė būti išleidžiama, verkė, po įvykio bijojo pasakoti apie įvykį, išeiti į miestelį, svarbu ir tai, kad vienas nuteistųjų dalį įvykio nufilmavo, o vaizdo įrašą rodė kitiems asmenims“, – pažymėjo teisėjai.

Jokia bausmė nekompensuos patirtos gėlos

Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centro (KOPŽI) vadovė Kristina Mišiniene prisipažino, kad šioje byloje prieš dvejus metus ikiteisminiam tyrimui vadovavusi prokurorė buvo jį nutraukusi!

„Esame socialinių darbuotojų ir psichologų komanda, bet žinote, apima tikrai surrealus jausmas, kai matai vienus teisininkus tvirtinant, jog negalima pasitikėti auka, besipainiojančia, kuris iš prievartautojų buvo šeštas ar septintas eilėje, gulėjo ji tada ant nugaros ar ant šono – ir kitus, aiškinančius jau, jog būtent seksualinės prievartos aukos dėl patirto streso gali būti netikslios savo parodymuose ir tai yra ne esmė, – sakė ji.

– Žinoma, visų šių įvykių siaubas yra tai, jog prievartautojams seserį pasiūlo brolis ir pats šiame siaube aktyviai dalyvauja. Turiu pasakyti, jog kokios čia bausmės bebūtų paskelbtos, jos niekada nekompensuos tos gėlos, skausmo, kuriuos patyrė nukentėjusioji. Tačiau liko šioje istorijoje nemažai veikėjų, kurie matė daugiavaikės šeimos dramą, matė vaikų vienatvę, apleistumą, ir darė ką? Vis dar baisi negalia yra apėmusi dalį mūsų socialinių darbuotojų, kurie sugeba pasižiūrėti, ar yra dešros šaldytuve jų lankomoje šeimoje, bet nežino, kaip stabdyti suaugusiųjų degradavimą. Na, „pasimušė“ jie ten tarpusavyje, na, vaikų akivaizdoje žiūri pornografiją, bet juk niekas nemirė dėl to?

Grįžtant prie teisėsaugininkų veiksmų, ypatingai norime padėkoti

bylos tyrėjai Aleksandrai Čechovai. Tai toks retas derinys, kurį ši talentinga pareigūnė demonstravo tyrime – gilus savo darbo išmanymas, aštri intuicija ir nuoširdi empatija. Puikiai žinome, jog tirti seksualinės prievartos prieš vaikus ar asmenis su negalia aktus yra sekinantis, didžiausius profesionalus „sudeginantis“ darbas. Ištyrei vieną nusikaltimą, ant stalo jau kitos bylos, jose vaitoja jau naujos aukos. Prie to priprasti neįmanoma. Dėkojame Aleksandrai ir jos kolegoms, padėjus pasiekti atstumtai, išniekintai merginai teisingumą šioje nelengvoje byloje“.

<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/n-18-sukrecianti-jau-nuju-lietuvos-monstru-puota-per-siaubinga-egzekucija-sokiruojantis-broliu-elgesys-93805851>

Greitieji kreditai – tikras sukčių rojus: pasinaudojo žmogumi su protine negalia

Diana Krapavickaitė, 2023-03-26

Pasinaudoję protinę negalią turinčio žmogaus pasitikėjimu, sukčiai jį paliko su krūva greitųjų kreditų. Tačiau labiausiai stebina ne sukčių elgesys, o finansinių institucijų aklumas.

Pasinaudojo negalia

Kai Gintaras (vardas pakeistas – red. past.) pravėrė Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu (KOPŽI) centro duris, tesugebėjo pasakyti, kad turi labai daug skolų ir jos visos yra ne jo. Prireikė laiko ir kantrybės, kol lengvą protinį atsilikimą turintis 20-metis iš nuotrupų sudėliojo visą jį prislėgusios istorijos paveikslą.

Jauno vyro skola kelioms greitųjų kreditų bendrovėms siekė beveik 12 tūkst. eurų. Į šią sumą nebuvo įskaičiuotos žaibiškai augančios palūkanos už negrąžintą kreditą. Išskyrus našlaičio pensiją ir šalpos išmokas, jokių kitų pajamų Gintaras neturėjo. Lyg iš oro jo banko

sąskaitoje atsiradę pinigai protinę negalią turinčiam jaunam vyrui neatrodė kažkokia blogybė. Priešingai, jis mielai išgrynindavo atitinkamas sumas ir padalydavo tariamiems draugams.

„Dėl savo sveikatos būklės jis visiškai nesuvokė, kas yra paskola ar kreditas. Netgi prasidėjus ikiteisminiam tyrimui jis nesugebėjo šių terminų paaiškinti nei ekspertui, nei tyrėjai. Aiškinome: kai paimi – reikia gražinti, kai negražini, tada turėsi gražinti dvigubai, tačiau jis šito visiškai nesuprato“, – pasakojo KOPŽI centro socialinė darbuotoja Deimantė Kazlauskaitė.

Gintaras aiškino, kad jokių paskolų savo vardu neplanavo ir nenorėjo imti, net nesuvokė, kad jas jam reikės gražinti. Apskritai vargu, ar jis pats būtų sugebėjęs pateikti prašymus, atlikti visus kredito bendrovių keliamus reikalavimus paskolai paimti. Nebent tie reikalavimai – ne itin sudėtingi. Nė viena iš kelių greituosius kreditus Gintarui išdavusių kompanijų nesuabejojo jo kompetencija ir finansiniu raštingumu.

Daugelį paslaugų galime gauti internetu. Greitųjų kreditų bendrovės – ne išimtis. Nuotolinės galimybės, pasitikėjimas žmonėmis, kuriais neturėjo pasitikėti, ir užrišo kilpą Gintarui ant kaklo. Neįgaliau jaunuoliu pasinaudojo daugiau nei dvigubai už jį vyresni vyrai. Vienam iš jų, 47 metų Alvydui Kozlovui, teismo nuosprendis dėl sukčiavimo buvo 20-as, jo bendraamžiui Sauliui Bružui – antras.

Veikė tikslingai

Kauno apylinkės teismas konstatavo kad S. Bružas ir A. Kozlovas, veikdami vieninga tyčia, siekdami savo naudai apgaule įgyti svetimą turtą – kredito bendrovių pinigines lėšas Gintaro vardu, pasinaudodami jo pasitikėjimu ir psichikos sutrikimu, nuslėpdami tikruosius savo ketinimus imti jo vardu paskolas ir negražinti, ėmėsi daugybės veiksmų, kurie sugulė į baudžiamosios bylos lapus.

Ikiteisminio tyrimo metu buvo išaiškinta, kad pirmiausia vyrai pasirūpino Gintaro mobiliuoju telefonu ir elektroniniu mobiliuoju parašu. Šios tapatybės patvirtinimo priemonės, kuriomis galima inicijuoti finansines operacijas, tapo prieinamos sukčiams. Ikiteisminio tyrimo

metu nenustatytomis aplinkybėmis sukčiai sukūrė ir naują Gintaro elektroninio pašto adresą.

Šie porelės veiksmai buvo tik pradžia. Išplėsti savo veiksmus jiems nebuvo sunku, nes jų žinioje buvo ir Gintaro asmens tapatybės kortelės duomenys. Vyrai, matyt, vadovavosi posakiu: „jei mylėti – tai karalienę, jei vogti – tai milijoną“, tad tęsė parengiamuosius darbus. Naudodamiesi turimomis priemonėmis, S. Bružas ir A. Kozlovas, save identifikavę kaip teisėtą šių duomenų turėtoją Gintarą, prisijungė prie Valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI) Pajamų deklaravimo sistemos ir nurodė melagingus duomenis. Neva Gintaras vykdė individualią veiklą ir pajamos 2019 m. siekė beveik 27 tūkst. eurų, o mokėtiną pajamų mokesčių sumą nurodė apie 1 tūkst. eurų. Prisijungdami prie „Mano VMI“, sukčiai, be Gintaro žinios, pateikė prašymą įregistruoti jį kaip vykdančią individualią veiklą – elektros sistemų įrengimą. Gavusi prašymą, VMI suformulavo individualios veiklos pažymą.

Sukčiai tęsė parengiamuosius darbus: pildė kasos knygą, kurioje nurodė daugybę neegzistuojančių užsakovų, už suteiktas paslaugas sumokėjusius atitinkamas pinigų sumas, pinigų už paslaugas priėmimo kvitus, kasos žurnalą. Žodžiu, S. Bružas ir A. Kozlovas surašė užsakovų pavardes, nurodydami atliktus darbus, pajamų ir prekių, medžiagų, žaliavų, detalių įsigijimo sumas.

Kelio galas

Po šio fiktyvaus buhalterinio darbo, nieko per daug neaiškindami Gintarui, vyrai užpildė kredito bendrovės paraišką paskolai gauti. Gintaro reikėjo tik tam, kad patvirtintų prašymą ir telefonu pasikalbėtų su kredito įstaigos darbuotoja. Kalbėti Gintarui vyrai padėjo – į ausį kuždėjo, ką ir kaip sakyti darbuotojai.

Kredito bendrovių reikalavimą realiu laiku atsiųsti nuotrauką Gintarui taip pat padėjo atlikti jo pasitikėjimą įgiję S. Bružas ir A. Kozlovas. Netrukus Gintaro sąskaitoje atsiradusius paskolos pinigus Gintaras per kelis kartus išgrynindavo ir padalydavo tariamiems draugams, sau pasilikdamas mažesnę dalį.

Identišku būdu S. Bružas ir A. Kozlovas dėl paskolos kreipėsi į kelias kredito įstaigas. Pradžioje pamėginę gauti mažesnę paskolą, vėliau ryžosi didesnei ir galiausiai susigundė 10 tūkst. eurų paskolos galimybėmis.

Bylos nagrinėjimo metu tik apytikriai pavyko nustatyti, kiek „dosnūs“ vyrai atseikėjo Gintarui už pasinaudojimą jo asmens tapatybe. Suskaičiuota, kad Gintarui galbūt galėjo likti keli šimtai eurų.

Kai po mamos mirties Gintaras pasigyrė turintis daug pinigų, apie realias ir negausias jo pajamas žinoję žmonės patarė pasitikrinti elektroniniame banke esančius duomenis. Tada ir paaiškėjo, kad Gintaras iš kelių greitųjų kreditų kompanijų yra prisiėmęs paskolų.

Nevilties apimtas jaunas vyras apie savo bėdą pasipasakojo jį aplankančiai socialinei darbuotojai. Ji patarė kreiptis į policiją. Kai Gintaras parašė pareiškimą apie galimą aferą, S. Bružas ir A. Kozlovas aplankė jaunuolį. Aferistai siūlė Gintarui 500 eurų už tai, kad jis atsiimtų pareiškimą ir ikiteisminis tyrimas būtų nutrauktas.

Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba, vertindama Gintaro psichikos sutrikimą, nurodė, kad jaunas vyras pagal jo intelekto sutrikimo laipsnį ir individualias psichologines savybes iš dalies galėjo suvokti jo atžvilgiu atliekamus nusikalstamus veiksmus, tačiau negalėjo suvokti tų veiksmų materialinių ir juridinių padarinių.

Kauno apylinkės teismas S. Bružą ir A. Kozlovą pripažino kaltais. Įvertinęs visas aplinkybes, S. Bružui teismas skyrė 60 parų areštą. Nuosprendžio paskelbimo metu A. Kozlovas atliko bausmę pagal devynioliktą teismo nuosprendį, tad šiuo 20-uoju teismo sprendimu galutinė bausmė skirta metai ir devyni mėnesiai nelaisvės.

Apakina pinigai?

KOPŽI centro socialinė darbuotoja D. Kazlauskaitė neslėpė, kad šio vaikino atvejis buvo gana netikėtas. Centras neturi galimybių gilintis į finansinių sukčių operacijas, dažniau tenka padėti seksualinio, darbinio išnaudojimo aukoms, taip pat asmenims, priverstiems daryti nusikaltimus.

„Tačiau labai greitai pamatėme didelį šio jauno žmogaus pažeidžia-

mumą – našlaitis, turintis negalią, suvokimo sutrikimą, jis sunkiai gaudėsi negailestingo gyvenimo peripetijose. Kartu matėme jo atkaklias pastangas susirasti darbą, užmegzti pozityvių santykių su aplinkiniais, žodžiu, gyventi kaip ir dauguma jo bendraamžių“, – pastebėjimais dalijosi D. Kazlauskaitė.

Turintis vilčių, nuoširdus, bet nesugebantis įvertinti pavojų jaunuolis labai greitai patraukė patyrusių recidyvistų dėmesį ir papuolė į jų pinkles. Nė neabejojama, kad pagal kruopščiai suregztą nusikaltėlių planą Gintaras turėjo nebeišsikapstyti.

„Mes taip pat keliamo klausimą dėl greitųjų kreditų bendrovių pozicijos – paprastai gerai matančios, kuo galima pasitikėti, o kuo ne, jos be jokio nemokumo rizikų vertinimo sudarė sutartis su neįgaliu žmogumi, o vėliau jį persekiojo dėl paskolos grąžinimo. 500, 1 000, 10 000 eurų – juk tai didelės šioje situacijoje sumos. Ar pelno troškulys taip apakino šias finansines bendroves, kad niekas ir nesiruošė labai gilintis, juk vėliau bus galima pasitelkti agresyvius skolų išieškotojus?“ – stebėjosi KOPŽI centro atstovė.

Anot D. Kazlauskaitės, vaikiną išgelbėjo Kauno kriminalistai, patikėję juo ir atlikę sėkmingą ikiteisminį tyrimą. Gintarui taip pat labai pasisekė, kad jam atstovauti ėmėsi stipri, atkakli advokatė.

„Tie keleri metai apklausų, bylinėjimosi, didelio nerimo ir vilties parodė, kad mes visi susivieniję galime apginti pažeidžiamiausius mūsų bendruomenės žmonių, bet ar ši išnaudojimo situacija buvo neišvengiama? Kiek šiuo metu tokių aukų kenčia, pagauti ant paskolų kabliukų, bet niekas jų nepalydi į pagalbos organizacijas?“ – retorinių klausimų kėlė D. Kazlauskaitė.

Apsaugos trūkumas

Civilinėse bylose dėl negrąžintų kreditų Gintarui atstovavo advokatė Kristina Mikolaitė. Tai ne pirma jos byla, kuriose ieškovai yra greitųjų kreditų bendrovės, o atsakovais pasinaudota apgaulės būdu.

Teisininkė neslėpė, kad buvo nustebinta gana kategoriškos vienos iš paskolą išdavusių kredito bendrovių pozicijos. Jie laikėsi savo: jis pats patvirtino nuotoliniu būdu, jis pats pateikė dokumentus, pats

realiu laiku pateikė nuotrauką, ir taškas. Susidarė įspūdis, kad kompanija mano, jog pats Gintaras siekė visus apgauti – iššvaistė pinigus ir nori prisidengti savo neįgalumu.

„Kai buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, bylos civiline tvarka jau vyko. Dar buvo neaišku, kaip baigsis ikiteisminis tyrimas, o civiline tvarka vyko žodžių mūšis. Tačiau jie neprileido minties, kad gali būti kitokia nei standartinė situacija“, – pasakojo advokatė K. Mikolaitė.

Kita vertus, advokatė taip pat atkreipė dėmesį, kad kredito bendrovės, prieš nusprendamos suteikti kreditą ar ne, iš tiesų daug patikrina. „Sodrą“ – ar žmogus gauna pajamas, patikrina registrus, ar žmogus registruotas kaip neveiksnius ar ribotai veiksnus. Paprašo atsiųsti visus asmens duomenis.

„Tam, kad apeitų visas kreditų bendrovių patikras, ir dirba tie asmenys, kurie pasinaudoja neįgaliumi. Buvo sukurtas elektroninis paštas, prašymai ir VMI pažyma, kad jis verčiasi individualia veikla. Įsitikino, kad Gintaras gauna pajamų, nes pajamų žurnalą sukčiai taip pat užpildė. Šioje situacijoje viskas buvo labai apgalvota“, – sukčių pastangas vertino advokatė.

Ji neabejoja, kad Gintaro byla pasisekė tik dėl to, kad asmuo kreipėsi į KOPŽI centro darbuotojus, kurie labai laiku ėmėsi tinkamų veiksmų.

„Vis dėlto manau, kad per daug laisvai išduodami tokie kreditai. Gal turėtų būti taip, kad nuo tam tikros sumos žmogus jau turėtų gyvai ateiti pasiimti paskolos. Taip, nuotoliniu viskas vyksta greitai, visiems patogiu, tačiau žmogui, kuris imdamas paskolą yra nusiteikęs dideliems įsipareigojimams ir žino, kad jis ją turės grąžinti, tikrai nebus sunku nueiti į vietą ir užpildyti visus reikiamus dokumentus, o į sukčių pinkles papuolęs žmogus bus bent jau apsaugotas nuo itin didelių padarinių“, – svarstė advokatė.

Ji tęsė, kad greičiausiai kuriant greitųjų kreditų įstatymą padirbėjo lobistai ir įstatymas priimtas toks, koks priimtas, tačiau vartotojas neapsaugotas nuo sukčiavimo atvejų, jeigu pamestų pasą ar susidurtų su įtikinėjimo meną įvaldžiusiais aferistais.

<https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/nusikaltimai-ir-nelaimes/greitieji-kreditai-tikras-sukciu-rojus-1119046>

Nematomos seksualinių nusikaltimų aukos

Seksualinį smurtą patiriančių moterų su negalia situacija Lietuvoje

Julija Šakytė-Sarapė, Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras (KOPŽI)

Lietuvoje įvairių negalią turinčioms moterims ir mergaitėms vis dar kyla didelė seksualinio smurto rizika: fizinę negalią turinčios moterys dažnai tampa priklausomos nuo aplinkos, iš kurios bėga. Moterys ir mergaitės, ypač turinčios intelektualinę ar psichosocialinę negalią, gali net nežinoti, kad lytiniai santykiai be sutikimo yra nusikaltimas ir apie juos reikia pranešti, nes trūksta prieinamos informacijos. Joms vis dar sunku kreiptis į teisėsaugą daugiausia dėl stigmos, susijusios su jų seksualumu ir negalia. Šalyje mes vis dar neturime aiškios sistemos, kaip padėti šioms moterims po patirto seksualinio smurto, o dėl duomenų trūkumo smurtas prieš moteris su negalia tampa nematomas.

„Pasodindavo į lovą ir kol nepripažinsiu, kad kažko nepadariau, kaip jam atrodė, tol vežimo neduos. Yra tekę tris paras prasėdėti ant lovos. Be abejo, atnešdavo valgyti. Be abejo, ten susitvarkyti... Vakare, kai grįždavo, paduodavo vežimą, kad į tualetą nueičiau, susitvarkyčiau. Sėdėjau ant lovos kaip ponia su televizoriaus pulteliu, maistu, viskas buvo parūpinta. Bet vežimo neatiduodavo, kol nepripažinsiu.“

Citata iš „Smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų su negalia pagalbos paieškų patirtys – kokybinio tyrimo ataskaitos“

„Norėjo lytinių santykių, kontrolės, iš pavydo (patėvis).“

Citata iš „Viktimologinio tyrimo: moterų su negalia smurto patirtys“

„Pavojaus signalų yra daug“

Šios istorijos yra tik vienos iš daugelio. Kol oficialiai Lietuvoje užfiksuotas vos vienas seksualinės prievartos atvejis prieš moterį su negalia per penkerius metus, už uždarytų durų šios moterys gyvena visuomenėje, kurioje pažeidžiamumas kertasi su neteisybe. Kiek seksualinio smurto atvejų yra žmonių su negalia aplinkoje? Kokios šios opios problemos priežastys? Kokie galimi būdai užkirsti kelią smurtui prieš žmones su negalia?

Prieš pradėdant nagrinėti temą, reikėtų apibrėžti, kad seksualinis smurtas artimoje aplinkoje prieš asmenį su negalia gali būti ir intymūs prisilietimai be sutikimo, ne tik seksualinė prievarta. Kaip rašoma „visureikalas.lt“, seksualinis smurtas „gali reikštis nepageidaujamais intymiais prisilietimais padedant žmogui nusiprausti, persirengti, atsigulti ir pan.“

Tikrieji smurto prieš moteris su negalia mastai Lietuvoje kol kas yra nežinomi. Šioje srityje dirbantys ekspertai perspėja, kad problema rimtesnė nei atrodo. Anot jų, negalia tik sustiprina asmens pažeidžiamumą, tad fiziškai smurtauti ar kitaip skaudinti artimą žmogų yra dažna praktika.

Vis dėlto tarptautinių tyrimų duomenys byloja apie plačiai paplitusią seksualinio smurto prieš moteris su negalia problemą. Štai, pavyzdžiui, Europos Parlamento Rezoliucijoje dėl moterų ir mergaičių su negalia teisių pabrėžiama, kad moterys su negalia turi nuo 2 iki 5 kartų didesnę riziką patirti smurtą artimoje aplinkoje negu kitos moterys.

Lietuvoje statistiniai duomenys – prieštaringi. 2022 metais Lietuvos negalios organizacijų forumo (LNF) atliktas viktimologinis tyrimas parodė, kad daugiau negu pusė (56 proc.) smurtą patyrusių moterų su negalia susidūrė su seksualine prievarta. 19 proc. iš jų teigė seksualinį smurtą patiriančios kas savaitę, 13 proc. – kas mėnesį.

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų

ministerijos (VRM) duomenimis, per pastaruosius penkerius metus (2019–2023 m.) vidutiniškai per metus užregistruoti 132 smurto atvejai prieš moteris su negalia artimoje aplinkoje. Seksualinio pobūdžio nusikaltimų prieš negalią turinčias moteris užregistruotas vos vienas atvejis, kai tuo tarpu ekspertai šią prievartos rūšį išskiria kaip vieną didžiausių rizikų negalios aukų atžvilgiu.

Verta atkreipti dėmesį, kad tokios statistikos oficialiame statistikos portale nerasite – norint gauti duomenis, reikia tiesiogiai kreiptis į Informatikos ir ryšių departamentą prie VRM.

Pasak Lietuvos negalios organizacijų forumo (LNF) advokacijos vadovės Simonos Aginskaitės, tai neatspindi tikrosios situacijos. Jos teigimu, visų pirma, duomenys renkami labai ribotai, atvejai fiksuojami tik tuomet, kai negalia yra visiškai akivaizdi. Antra, pagalbos kreipiamasi ypač retai dėl visuomenėje įsigalėjusių nuostatų apie negalią.

„Neramina tai, kad smurtaujama gerokai dažniau nei rodo mūsų statistika. Išties mastai yra gerokai didesni. Juolab, žinant, kad fizinis, o taip pat ir seksualinis smurtas neretai yra tik galutinė psichologinės ar ekonominės žmogaus kontrolės išraiška. Darome išvadą, kad žmonės su negalia, ypatingai moterys, dėl savo būklės yra didelėje rizikos zonoje patirti smurtą“, – sako S. Aginskaitė.

Seimo neįgaliųjų reikalų komisijos pirmininkės Monikos Ošmianskienės žiniomis, pokyčiai, siekiant geriau fiksuoti seksualinio smurto atvejus, yra daromi, o Valstybės „duomenų agentūra ne tik šioje srityje, bet daugelyje sričių plečia duomenų padavimą.“

„Kalbant su socialinės apsaugos ir darbo ministerija, ministrais esu ne kartą išgirdusi, kad sakyti, jog šiandien nebeturime duomenų, nebegalime. Nors, kaip politikė, pasakysiu, kad kol kas duomenų negauname. Teoriškai yra ir turėtų duoti, bet praktiškai tai neįvyksta ir laukti reikia labai ilgai. Taigi valstybė kaip ir juda ta linkme, visi

kaip ir supranta, bet kol kas pokyčių, kuriais būtų galima pasidžiaugti, neįvyko“, – teigia M. Ošmianskienė.

Pasak ekspertų, seksualinės prievartos atvejų yra vienareikšmiškai daugiau negu jų užregistruojama. Tačiau, ar galima sakyti, kad šalyje – seksualinio smurto prieš moteris su negalia epidemija, apie kurią nutylima?

„Iš principo, taip. Šiaip žmogui yra sunku kalbėti apie smurtą artimoje aplinkoje, o kai turi negalią – galbūt net ir nesupranti, kad yra prieš tave smurtaujama, naudojamas seksualinis smurtas. Moterys su negalia mūsų šalyje yra, manyčiau, užribyje. Taigi asmenys, kurie ir taip yra užribyje ir dar susiduria su krizėmis ar traumomis, yra dar labiau atstumiami arba bijo apie tai kalbėti. Kitą kartą, matyt, ir nesupranta, nesikreipia ar neranda pagalbos arba ji jiems yra neprieinama“, – įsitikinusi Moterų informacijos centro direktorė Jūratė Šeduikienė.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos teisininkė Audronė Daukšaitė-Timpė 2023 m. „mano teisės“ interviu sakė, kad „jei nerinksime duomenų apie nukentėjusias, nieko nežinosime apie aukas. Jei nieko nežinosime apie aukas, nesuprasime, kokios pagalbos ir specializuotų priemonių joms reikia.“

Fizinis smurtas nustelbia seksualinį

Šiuo metu Lietuvoje statistika renkama tokia tvarka: pirmiausia, Policijos departamentas registruoja kiekvieną ikiteisminį tyrimą, vėliau pareigūnas, pradėjęs ikiteisminį tyrimą ir pripažinęs nukentėjusiuoju asmenį, užpildo ir pateikia Nusikalstamų veikų žinybiniam registrui (kurio tvarkymo įstaiga yra jau minėtasis Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM) statistinę kortelę apie nukentėjusį asmenį, tame tarpe ir informaciją, ar jis turi negalią.

Policijos departamento Komunikacijos skyriaus atsiųstame atsa-

kyme aiškinama, kad informacija apie negalią nustatoma iš nukentėjusiojo pateiktos informacijos. Pasak jų, apie negalią sužinoma formuluoju klausimą apie užimtumą: „Tad arba pats asmuo pasisako, kad turi negalią, arba jei pareigūnas mato akivaizdžius negalios požymius, jis gali pasitikslinti užduodamas klausimą nukentėjusiajam jau konkrečiai – ar turi negalią.“

Taigi, jei asmuo atsako, kad turi negalią, tai pažymima asmens duomenų pažymoje ir statistinėje kortelėje. Duomenys apie negalią, policijos teigimu, taip pat gali būti fiksuojami nukentėjusiojo arba jo tėvų, globėjų apklausos metu, jeigu apie tai pasisako apklausiamas asmuo bei tokiu atveju atitinkamai pažymima statistinėje kortelėje.

LNF Advokacijos projektų vadovės S. Aginskaitės nuomone, tokia klausimų metodika – nėra tinkamas požiūris.

„Klausti kiekvieno žmogaus, ar jis turi negalią – nebūtinai yra pati geriausia praktika. Reikia aiškintis, kaip tą daryti. Gali būti, pavyzdžiui, toks klausimas: ar esate priklausomi nuo artimųjų dėl kažkokių sveikatos priežasčių? Tai būtų tikslesnis klausimas, aiškinantis smurto riziką“, – teigia ji.

Konstitucinio Teismo teisėjas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto (VU TF) profesorius Aurelijus Gutauskas sako, kad statistinis rodiklis gali „išlysti“ iš bylos, kuomet yra negalią patvirtinantys dokumentai. Kito kelio, paprasčiausiai, nėra. Tiesa, profesorius sako netikintis statistika, nes ji iškreipia realų vaizdą, bet patvirtina – Lietuvoje su statistikos vedimu iš tiesų yra bardakas.

„Kad ir dabar – užfiksuotas vienas atvejis, bet atvejų yra tikrai daugiau. Vis dėlto yra problema su statistikos vedimu. Kita problema – kiek yra fizinio smurto atvejų, už kurių dažniausiai slypi ir seksualinis smurtas. Priimta nuostata, kad fizinis smurtas, kai sukeliama sužalojimai, o seksualinis tarsi to dalis – mažiau skauda, mažiau pastebima ir nekalbama apie tai“, – tvirtina KT teisėjas.

Anot jo, bylose, susijusiose su smurtu prieš moteris su negalia, reikėtų ieškoti ir seksualinio smurto apraiškų. Kitaip tariant, reikėtų gilintis į kiekvieną fizinio smurto atvejį, fizinio smurto artimoje aplinkoje atvejį ir ieškoti, ar nebuvo ir seksualinio smurto.

Pavyzdys – prekybos žmonėmis bylos

„Nukentėjusioji dalyvavo teismo procesuose, vykdavo į teismo salę, dėl negalios ją atgabendavo. Ji toje pačioje teismo salėje susitikdavo su teisiamu prievartautoju, kuris ją pamatęs, prišokęs aiškino apie savo meilę ir taip toliau. Ji atlaikė visus teismo procesus nedidelėje, ankštoje teismo salėje. Ir ji laikosi, ji žiūri į priekį.“

Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimo centro (KOPŽI) direktorė Kristina Mišinienė.

Tai reali situacija Lietuvos teismo salėje, kuomet buvo nuteistas globėjas prievartavęs moterį, turinčią judėjimo negalią. Šią situaciją KT teisėjas A. Gutauskas vadina teisiniu broku. Pasak jo, jis įvyksta, kai byla ir tyrimas papuola pas žmones, kurie nežino specifinių nusikaltimo bruožų. Paprasčiau tariant, profesionalui trūksta profesinių mokymų, tinkamos kvalifikacijos juos atpažinti.

Kas būtų, jei tyrėjai, užuot sutelkę dėmesį į fizinio smurto padarinius, pavyzdžiui, matomą mėlynę ant moters veido, pasitelktų kitus metodus apklausos metu? Būtent tokį pertvarkymą matytų KT teisėjas A. Gutauskas.

„Daugeliu atvejų moterys net nežino tapusios seksualinio smurto aukomis, todėl reikia paruošti nukentėjusiąją ir „ištraukti“ informaciją, ar tikrai buvo tikrai fizinis smurtas. Manau, reikėtų įnešti papildomą kokybišką impulsą į nukentėjusiųjų apklausą, pasitelkiant specialistus, psichologus...“, – aiškina profesorius.

Fenomenas, kurį reikia pažinti, taip sako profesorius, KT teisėjas A.

Gutauskas. O tam, kad jį pažintume, reikalingi profesiniai mokymai. Pasak A. Gutausko, toks pats fenomenas anksčiau buvo prekybos žmonėmis atvejai, nors dabar Lietuva – tarp aktyviausiai su prekyba žmonėmis kovojančių valstybių. Tapti lyderiais padėjo profesiniai mokymai. Dar tiksliau, šiuo metu Lietuvoje, profesoriaus teigimu, prekybos žmonėmis bylose specializuojasi tiek tyrėjai, tiek prokurorai, tiek teisėjai, kurie žino nusikaltimo specifiškumą.

„Anksčiau niekas nesuprato, kas čia per nusikaltimas – prekyba žmonėmis. Kaltinome nukentėjusiuosius, kol galiausiai išmokome tirti per įvairius mokymus, pareigūnų specializaciją, bendradarbiavimą su kitais specialistais. Pažeidžiamumas buvo kone vienintelis kriterijus, pagal kurį sugebėdavome įrodyti prekybą žmonėmis. Šio požymio pažinimas ir atskleidimas pagelbėjo.

Seksualinio smurto prieš moteris su negalia atveju, mano vizija – žiūrėti plačiau, kad būtų identifikuotas ne tik fizinis, bet ir seksualinis smurtas. Fizinis ir seksualinis smurtas, negalia – tai kriterijai, kurie problemą dar labiau išryškina. Tokiu atveju nusikaltėlių būtų galima bausti ne tik už sveikatos sutrikdymą, bet ir seksualinį nusikaltimą, kurį jis padarė. O mūsų tikslas – patraukti atsakomybėn, kad nusikaltėliai jos neišvengtų. Šiuo metu kol kas skiriamos minimalios bausmės už sveikatos sutrikdymą“, – sako profesorius.

a woman with long hair standing in a dark room

Kaip pažymėjo Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ekspertė Mintautė Jurkutė, įvykus smurto protrūkiui, svarbu jį atpažinti ir nedelsiant kreiptis pagalbos. Kalbant apie fizinį smurtą, tai yra ne tik žmogaus mušimas ar spardymas. Smurtautojas savo įniršį gali išlieti mėtydamas į asmenį įvairius daiktus, stumdydamas, tampydamas už plaukų, žnaibdamas. Pasitaiko, kai moterys žalojamos jas deginant žiebtuvėliu, taip pat kandžiojamos. Smurtinių incidentų atveju nukentėjusiosios kartais užrakinamos kambaryje, vonioje ar balkone ir neišleidžiamos – tai taip pat yra fizinio smurto apraiška.

Pasak M. Jurkutės, smurtautojai dažnai specifiškai naudojami tuo, kad jų auka turi negalią, nesvarbu, kokia ji būtų – judėjimo, regos, klausos, intelekto ar kompleksinė.

„Būdų sukelti fizinį skausmą yra daug ir toli gražu ne visi jie baigiasi žymėmis ant kūno. Pavyzdžiui, partneris gali tiesiog neleisti naudotis mobilumo priemonėmis, paslėpti vežimėlį, jį staiga patraukti, atimti neregio lazdelę ir panašiai“, – sako ekspertė.

Moteris su negalia taip pat gali patirti manipuliavimą vaistais, pasakoja M. Jurkutė. Anot jos, tokiu atveju smurtautojas gali duoti kitus, nei paskirti, vaistus, padidinti ar sumažinti vaistų dozes, versti juos vartoti per prievartą ar juos paslėpti ir taip sukelti fizinės komplikacijas, sąmoningai slopinti žmogų.

Dar vienas fizinio smurto aspektas, kaip pamini M. Jurkutė, yra kūno autonomijos ribojimas. Pavyzdžiui, pastojusi moteris verčiama nutraukti nėštumą, gali patirti priverstinę sterilizaciją ar priverstinį invazinį gydymą.

Sumaištis dėl pagalbos priemonių

Smurtas prieš neįgalias moteris yra ne tik labai paplitęs reiškinys, tačiau ir besislepiančias šešėliuose. Moterys retai kreipiasi pagalbos, todėl smurto atvejai dažnai lieka nežinomi, o tai, žinoma, atsispindi ir statistikoje. Priežasčių tam yra ne viena: priklausomybė nuo smurtautojo, kuris dažnu atveju yra globėjas, partneris, taip pat – informacijos ir pagalbos neprieinamumas, jos kokybė. Be to, LNF atstovės S. Aginskaitės pastebėjimu, smurtinis elgesys dažnai vertinamas kaip normalus. Taip yra, pasak jos, dėl kelių priežasčių.

„Dalis moterų kalba apie nusivylimą, kad tinkamos reakcijos taip ir nesulaukė, buvo tikima artimaisiais, o ne jomis. Dalis patiria gėdą tiek kviešti policiją, tiek būti pastebėtoms kaimynų ir panašiai. Dar vienas svarbus aspektas – moterys su negalia, lyginant su jos neturinčio-

mis, yra labiau priklausomos nuo savo partnerių, bijo jų netekti ir taip dar labiau padidinti savo izoliaciją. Dėl to jos gali ignoruoti, o kartais tiesiog ir neatpažinti smurto“, – vardija LNF atstovė.

Savo ruožtu leidinių, parengtų apie tinkamą ir netinkamą seksualinį elgesį, tęsia ekspertė, iš viso nėra: „Lytinio švietimo, gyvenimo įgūdžių programa nekalba apie negalią ir su lytiškumu susijusius negalios aspektus. Net bendrai parengta lytinio švietimo programa nėra joms prieinama. Apskritai reikia kalbėti, kad žmonės su negalia galbūt turi kitokį kūną, bet jie taip pat yra seksualūs, turi seksualinių savo poreikių.“

S. Aginskaitė įsitikinusi, kad norint keisti situaciją, būtina kelti visų su šia sritimi susijusių pusių kvalifikaciją ir didinti supratimą apie negalią.

„Negalia vis dar apipinta galybe klaidingų nuostatų. Pavyzdžiui, tokiu žmogumi mažiau pasitikima, jis vertinamas kaip mažiau adekvatus, „pats kaltas“ ir panašiai. Iš kitos pusės ir pats smurtinis elgesys neretai vertinamas kaip per daug sureikšmintas ar net normalus“, – pažymi ekspertė.

S. Aginskaitė taip pat sako, kad yra ir kitų pavojaus signalų, rodančių smurtą – tai gali būti ir apleistumas, ir hipergloba.

„Retai kada kreipiamas dėmesys, jei nuo kitų priklausomas asmuo yra, pavyzdžiui, nenusiprausęs, jo drabužiai prastos būklės, jam trūksta skysčių ir panašiai. O jei ir pastebima, jį tai numojama ranka, tarsi žmonėms su negalia taikytinas mažesnis gyvenimo kokybės standartas.“

Savo ruožtu hipergloba pasireiškia, kai žmogus yra nuasmeninamas, už jį kalbama, net ir policijoje ar pas gydytojus. Specialistai su asmeniu, turinčiu negalią, turėtų kalbėtis tiesiogiai ar per nepriklausomus asistentus ir įsigilinti į kiekvieną aspektą, ypač galimo smurto atve-

ju“, – pažymi ekspertė.

S. Aginskaitės nuomone, visgi pagrindinė prevencinė smurto prieš žmones su negalia artimoje aplinkoje priemonė yra jų nepriklausomybės užtikrinimas.

„Dažnu atveju moteris neatsidurtų smurtinėje situacijoje ar santykiuose, kuriuose ja manipuliuojama, jei gautų visas žmogišką orumą ir savarankiškumą užtikrinančias paslaugas. Ji galėtų dirbti ir uždirbti, mokytis, išėiti iš namų, nepriklausyti nuo savo partnerio, kalbant apie higieną ir sveikatą. Ji tiesiog taptų mažiau pažeidžiama“, – tikino LNF atstovė.

close-up photography of person lifting hands

Kalbant apie smurtą artimoje aplinkoje, tame tarpe ir seksualinį smurtą, visoje Lietuvoje kartinė pagalba – Specializuota kompleksinė pagalba ir ją teikiantys centrai (SPC/SKPC). Tačiau jeigu seksualinis smurtas įvyko už artimos aplinkos ribų – tokiu atveju pagalbą turėtų teikti pagalbos tarnybos, kurios teikia tik informavimo arba nukreipimo, organizavimo pagalbą, sako Moterų informacijos centro direktorė J. Šeduikienė.

„Sistema tikrai nėra sureguliuota ir asmuo, kuris nukentėjo, ypač nuo seksualinio smurto už artimos aplinkos ribų, tikrai sulaukia mažiau palaikymo. Nelabai yra institucijų, kurios gebėtų tai daryti“, – teigia J. Šeduikienė.

Politikė M. Ošmianskienė teigia susipažinusi su Lygių teisių kontrolieriaus tarnybos atliktu tyrimu, kuris parodė, kad SKPC yra „labai stipriai neprieinami žmonėms su negalia ir vėlgi nėra pasiruošę suteikti pagalbą“. Pasak jos, reikėtų stiprinti šių centrų tinklą bei skirti daugiau finansavimo.

Savo ruožtu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (SADM) KOPŽI atsiųstame atsakyme teigia, kad atsižvelgiant į žmonių su negalia

temą, bus organizuojami specializuoti mokymai SKPC darbuotojams apie pagalbos teikimo mechanizmus, jos teikimą asmenims su negalia. Taip pat numatyti ekonominio įgalinimo nuotoliniai mokymai, prieinami ir virtualioje erdvėje, skirti smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims ir smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiams asmenims.

Ministerijos teigimu, taip pat siekiama didinti SKPC žinomumą tarp asmenų su negalia, patiriančių smurtą artimoje aplinkoje, oficialiame tinklapyje bei „Facebook“ paskyroje viešinant informaciją apie smurto prieš asmenis su negalia prevenciją ir pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims su negalia, specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą ir jos gavimo galimybes. Taip pat „bus suorganizuotas vienas informacinis renginys, skirtas asmenims su negalia vienišioms organizacijoms, siekiant stiprinti SKPC veiklos žinomumą.“ Be to, ministerijos teigimu, siekiama, kad SKPC kuo glaudžiau bendradarbiautų su organizacijomis, veikiančiomis asmenų su negalia teisių užtikrinimo srityje.

Dar viena iš priemonių atpažinti seksualinį smurtą – įkurtas Nacionalinis informacijos apie seksualinį smurtą centras (NISSC), kuriam šiais metais buvo skirtas 200 000 Eur finansavimas. SADM teigimu, Metodinis centras bus finansuojamas ir 2024 metais. Šis centras pristatė ir interneto puslapį „prabilk.lt“ informacijai ir pagalbai teikti.

SADM vardija, kad NISSC, remdamasis gerąja užsienio praktika, paruošė pagalbos asmenims, nukentėjusiems nuo seksualinio smurto teikimo metodiką, algoritmą bei rekomendacijas, teikia emocinę bei informacinę pagalbą nuo seksualinio smurto nukentėjusiems ar jo pavojų patiriantiems asmenims, jų artimiesiems, organizuoja kompetencijų tobulinimo veiklas ir teikia metodinę pagalbą šioje srityje dirbantiems specialistams.

Būtina tobulinti teisinę aplinką

Vis dėlto vis dar trūksta aiškios sistemos, kuri registruotų išpuolius prieš neįgalias moteris ir mergaites, numatytų konkrečias, ne tik informacines priemones, skirtas reaguoti į konkrečius jų poreikius.

„Galvoju, kad tai yra vienas iš ministerijos (past. SADM) prioritetų klausimas. Jeigu tai būtų prioritetinis klausimas, tada pasistūmėtume. Šiuo metu nesakyčiau, kad būtent seksualinis smurtas prieš moteris su negalia ar žmones su negalia yra tame prioritetų sąrašė. Todėl nėra ir kažkokių specialių programų ir daugiau viskas vyksta tokiam nevyriausybinėms organizacijų aktyvumo lygmenyje. Jeigu būtų noras dirbti šiuo klausimu, tada būtų postūmis. Vis tiek matome su vaiko teisių apsauga, ties kuria yra dirbama, ir kaip keičiasi situacija. Daugiau žinome apie vaiko seksualinę prievartą prieš vaikus“, – mano M. Ošmianskienė.

Nuo praėjusių metų įsigaliojo naujos redakcijos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, pagal kurį pradėjo veikti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis. Tai reiškia, kad asmenys įpareigojami laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jei kelia pavojų kartu gyvenantiems žmonėms. Tuo tarpu svarstant pataisas daugiausiai politikų diskusijų kėlęs siūlymas į įstatymą įtraukti smurto lyties pagrindu sąvoką buvo atmestas. Tačiau Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos teisininkų A. Daušaitės-Timpės ir Karolio Čepo analizėje rekomenduojama į Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įtraukti smurto dėl lyties sąvoką, moteris su negalia įvardyti kaip pažeidžiamą grupę. Tai, pasak jų, prisidėtų prie problemos sprendimo.

Seimo neįgaliųjų reikalų komisijos pirmininkės M. Ošmianskienės nuomone, iš tiesų būtina tobulinti teisinę aplinką, kuri šią dieną neužtikrina asmenų su negalia saugumo, neužkerta kelio smurtui, ir sutinka, kad reikėtų apibrėžti smurtą negalios pagrindu, kaip tai buvo bandoma apibrėžti lyties pagrindu.

Be to, pasak jos, galimos ir kitos priemonės: Švietimo, mokslo ir sporto ministerija galėtų įtraukti į savo programas informaciją ir mokymus apie negalią, apie smurtą prieš asmenis su negalia; teismai turėtų mokėti dirbti šiose specifinėse bylose. Pasak jos, būtų galima įpareigoti rinkti statistiką negalios pagrindu, taip pat – numatyti tikslines būtinąsias ar administracines nuobaudas.

„Iš žmonių, kurie dirba su asmenimis su intelekto negalia, esu gavusi pasiūlymą, kad smurtas prieš žmones su negalia turėtų būti prilyginamas pedofilijai. Tiesą sakant, aš gal ir pritarčiau. Vertybiškai žiūrint, tame yra racijos ir prasmės, tačiau yra labai sudėtinga tai apibrėžti, nes vis tik dažnai tai yra suaugę žmonės, tai nėra vaikai, šis faktas reglamentavimą padaro gana sudėtingu. Taigi mums trūksta užsienio praktikų, bet galbūt bent jau įvedus smurto negalios pagrindu sąvoką, tai paskatintų daugiau domėtis ir daugiau išmokti.

Visada gali būti politinė valia ir įstatymo tam nereikia. Sakykime, kažkokios įmonės prasivestų mokymus ir panašius dalykus, deja, pas mus tai dar nėra labai praktikuojama, bet įstatymas įvestų pareigą-prievolę ir tuomet finansavimas būtų lengviau prieinamas“, – tikina Seimo neįgaliųjų reikalų komisijos pirmininkė.

Dėmesio!

VISAŲ PARĄ veikia **KOPŽI** centro **SOS numeris +370-679-61617**, skirtas konsultuoti, patarti ir informuoti nukentėjusius nuo įvairių prekybos žmonėmis formų, prostitucijos, seksualinės prievartos, pabėgusius nepilnamečius.

Šiuo numeriu skambinti mums kviečiame ir šeimų narius, bet kokių tarnybų atstovus, įtariančius apie galimą išnaudojimo, smurto ar apgavystės atveją.

Mūsų specialistų komanda - socialinė darbuotoja, psichologė ir teisininkas - pasiruošę padėti tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų.

